

El món alt-medieval i el seu entorn artístic en les terres de l'antic vescomtat i abadiat de Sant Pere d'Àger.

Un apropament a llurs fonaments històrics,
artístics i arqueològics.
(segles XI-XII)

Francesc Fité i Llevot

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

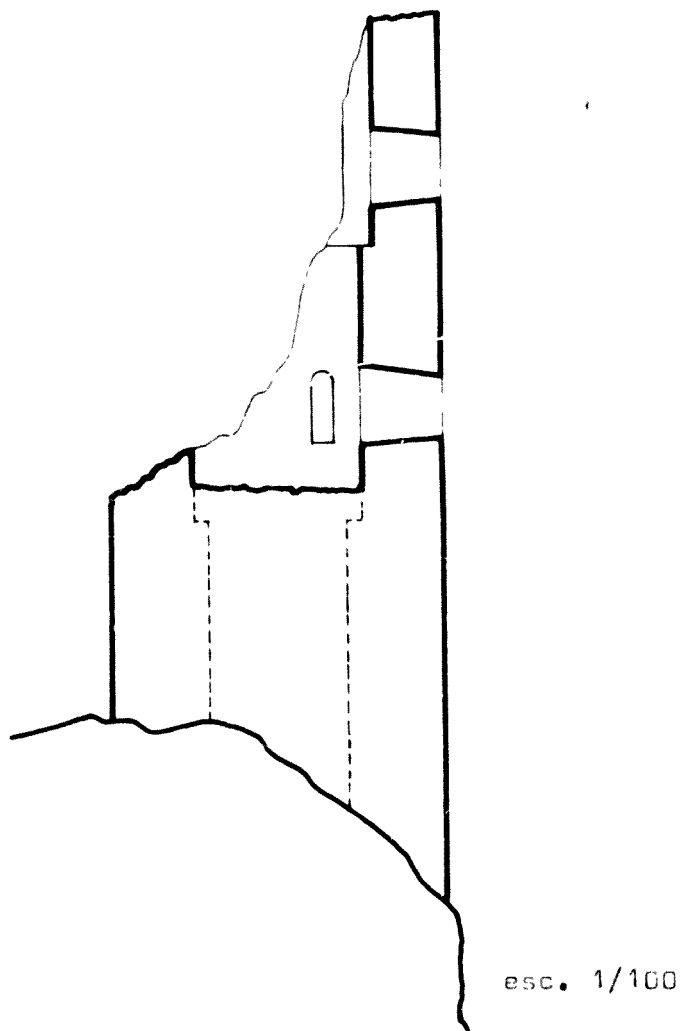
WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

EL MON ALT-MEDIEVAL I EL SEU ENTORN ARTÍSTIC
EN LES TERRES DE L'ANTIC VESCOMTAT I ABADIAT
DE SANT PERE D'AGER. Un apropament a llurs
fonaments històrics, artístics i arqueolò-
gics.(segles XI-XII)

Memòria presentada pel llicenciat en Filosofia
i Lletres per la Universitat Central de Barce-
lona FRANCISC FITÓ I LLIBOT per a optar al grau
de Doctor.

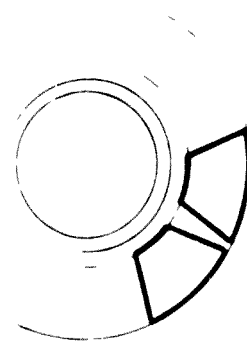
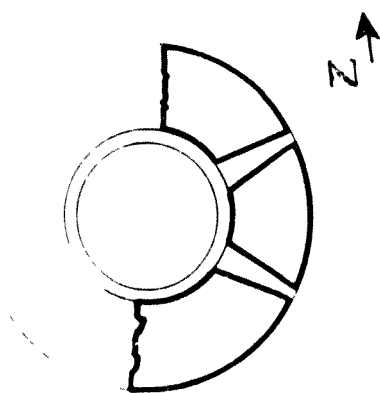
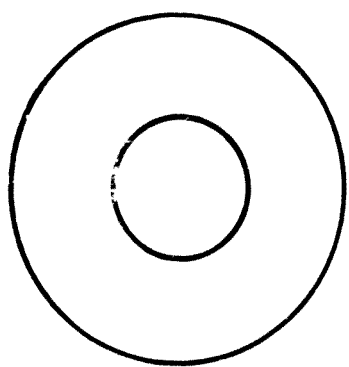
Conforme
M. Riu

AGER 8 de Desembre de 1986

alçut

esc. 1/100

TORRE DE L'ESTORM dib. 214

FIG. 1107

FIG. 1108

FIG. 1109

SANT SALVADOR D'ESTORM . L'església parroquial és també romànica, com l'usual del Pallars i presenta les típiques arcuacions.

SANT VICENÇ DEL CASTELL DE TOLÓ. Restes mur

Migdia (Pallars Jussà; Conca d'Allà)

L'església malmena, en els deu darrers anys s'ha arruïnada molt; el Sr. Savin publicà en els seus inventaris d'esglésies tal com era el 1371 i se reixen restes

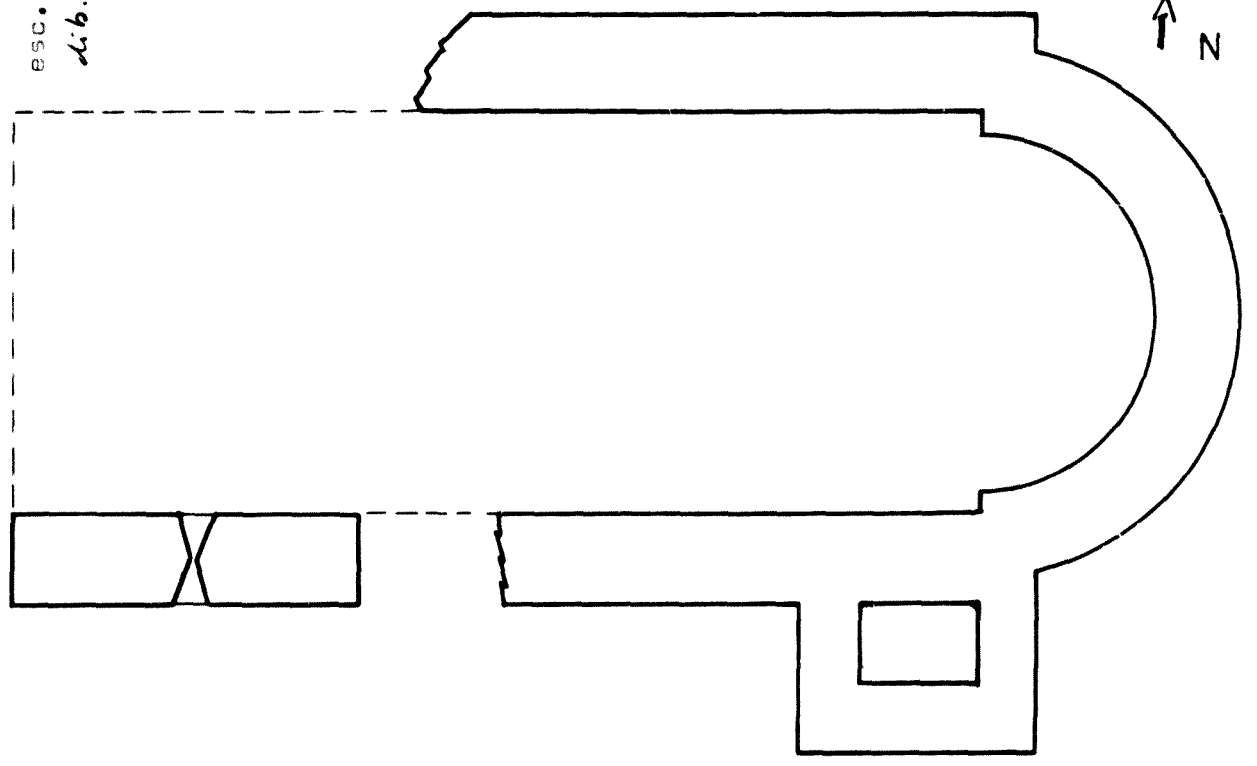

més senceres que les actuals fotografiades el 1382. Per exemple el cloquer, que era semblant al de Llordà, amb decoració d'arcuacions i adossat, avui no es reconeixible gairebé. Tot el conjunt del temple i l'aparell se situen en tot el grup d'esglésies lombardes de la zona, construïdes en la primera meitat del s. XI que hem estat veient.

En la fotografia superior senyalen l'exemple típic de l'aparell i una finestra dovellada corresponent a la nau, per migdia.

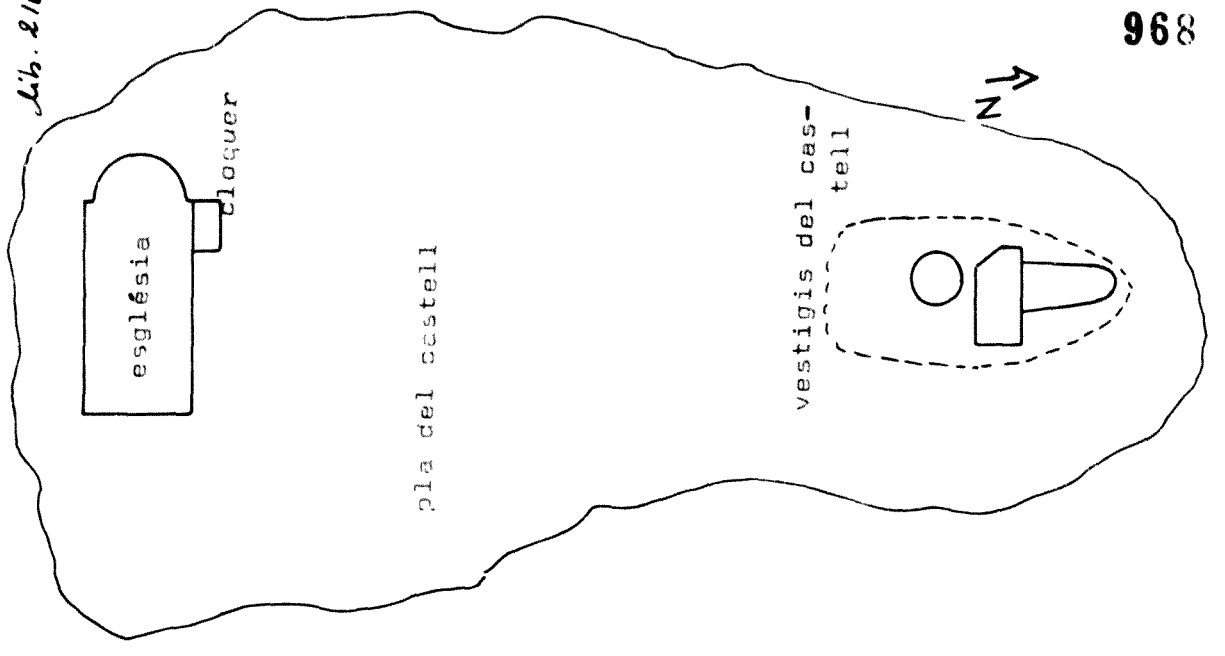
SANT VICENÇ DE TOLÒ

esc. 1/100
Lib. 215

CROQUIS CASTELL, conjunt

Lib. 216

968

El poble de Toló està avui abandonat; les seves restes encara són visitables sobre el gran turó del castell, el qual constitueix una sorprenent explanada, on diu la gent del país que era el poble vell. Aquesta explanada inaccessible per totes bandes amb clares restes de pedruscall en els seus declius, que almenys en els indrets de sobre el poble sembla que estigueren murallats, té erigida al centre l'església del s. XI, als peus de la qual s'endevinen vestigis de construccions -caldria fer una excavació-. Als peus de l'església s'endevinen vestigis gairebé irreconeixibles també, molt més allunyats i migjorn, del castell. El castell s'erigia com vigia de les planes de la Conca sobre el seu antiplà privilegiat. Sense dur a terme una recerca arqueològica mínima és impossible donar una clara reconstrucció del castell des del qual, segons la gent, en temps dels moros es feien senyals des de Mur i Llordà vers Toló.

partides de terme: Serra de la Campaneta, St. Vicenç de Toló Les Forques (limitant amb Vilanova de Meià), Montsec (trenca amb Llimiana) Bonrepòs (creua amb la carretera d'Artesa) Escablons (creua amb la carretera d'Isona), Mallomens (terme de Sant Salvador de Toló), la Teulera (antiga teuleria) Agunoves (confronta amb el riuet d'Isona), lo Conreu, Valiris, Font Freda.

aspectes històrics:

Aquest castell situat a la Conca d'Allà, que formà part del comtat d'Urgell, en els límits del terme de Llordà, afrontant amb Benavent, fou en la primera meitat del s. XI i possiblement en la segona meitat del s. X una fortalesa frontera davant les perilloses incursions alarbs des de la Ribagorça a través de la Conca.

Arnau Mir de Tost, que s'erigí en custodi i senyor d'aquest indret, detentà en nom del comtes d'Urgell el seu feu i versemblantment en fou el constructor -als Castells Catalans es possibilita fins i tot que en fos el conqueridor(1)-. S'esmenta per primer cop en els límits i afrontacions que apareixen sobre el castell i terme de Bescarri en la donació en franc alou que en fa Ermengol III a favor d'Arnau Mir de Tost

l'any 1055 (2); també en les afrontacions que es donen aquest mateix any dels castells de Mur i Llimiana (3).

En un acte de fidelitat i conveniència que establiren el comte Ermengol III i Arnau Mir de Tost el 1059 ens apareix el primer testimoniatge sobre la possessió en feu que en detenava el dit cavaller (4), segurament amb àmplies prerrogatives.

Hi posseï béns també l'abadia d'Àger, atorgats per la vídua del comte esmentat Sança, filla del rei d'Aragó. La donació la feu la comtessa i el seu fill encara minyó Ermengol IV l'any 1065 i amb motiu de la mort del comte, que des de Barbastre havia estat traslladat per Arnau Mir de Tost a l'església de St. Pere d'Àger, on fou sebollit; li atorgaren un mas (5). En la repartició de béns de l'abadia del 1066 aquest s'assignà a la mensa canonical (6).

El castell fou donat en herència per Arnau Mir de Tost, en el seu testament del 1072, a la seva filla Valença, la comtessa del Pallars Jussà, i al seu net Arnau, juntament amb els castells de Llordà, Bescarri i Benavent. (7)

Sobre el castell de Benavent, del qual no resten vestigis, malgrat conservar-se el vilatge, cal veure Llordà, on s'esmenta sempre en les afrontacions del seu castell.

En la guerra que esmentem en parlar de Llordà, encesa tot seguit de la mort del cabdill d'Àger, entre els comtes d'Urgell i els del Pallars Jussà, aqueixa zona fou també objecte de litigi i el 1078, quan la guerra era finida, Ermengol IV retornava als comtes de Pallars Bescarri, retenint-se la potestat del castell (8).

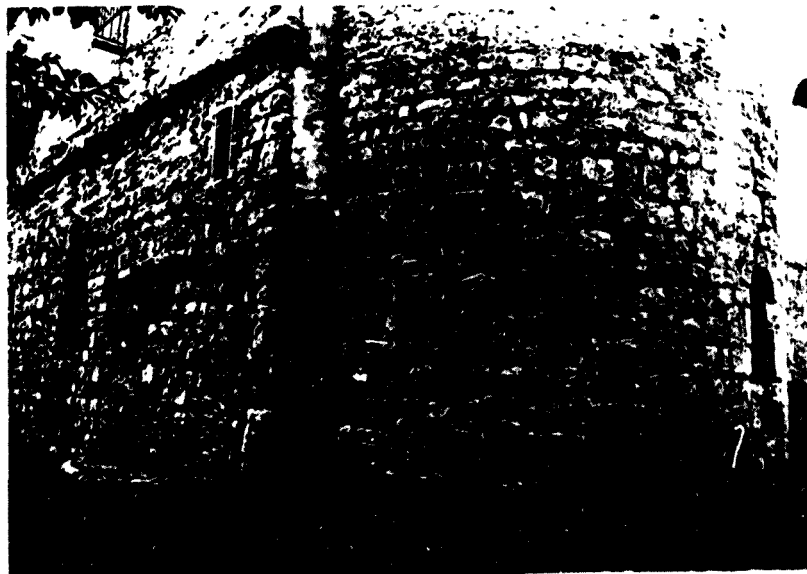
1) Castells Catalans, VI p. 139, segons opinió de Pere Català i Roca.

2) F. Fitó Reculls... p. 148 doc. LIII

3) Ibid. doc. LVII

4) Tch. doc. 41; 5) Tch. doc. 65; 6) Tch. doc. 73

7) Tch. doc. 97; 8) Castells Catalans, VI p. 1359

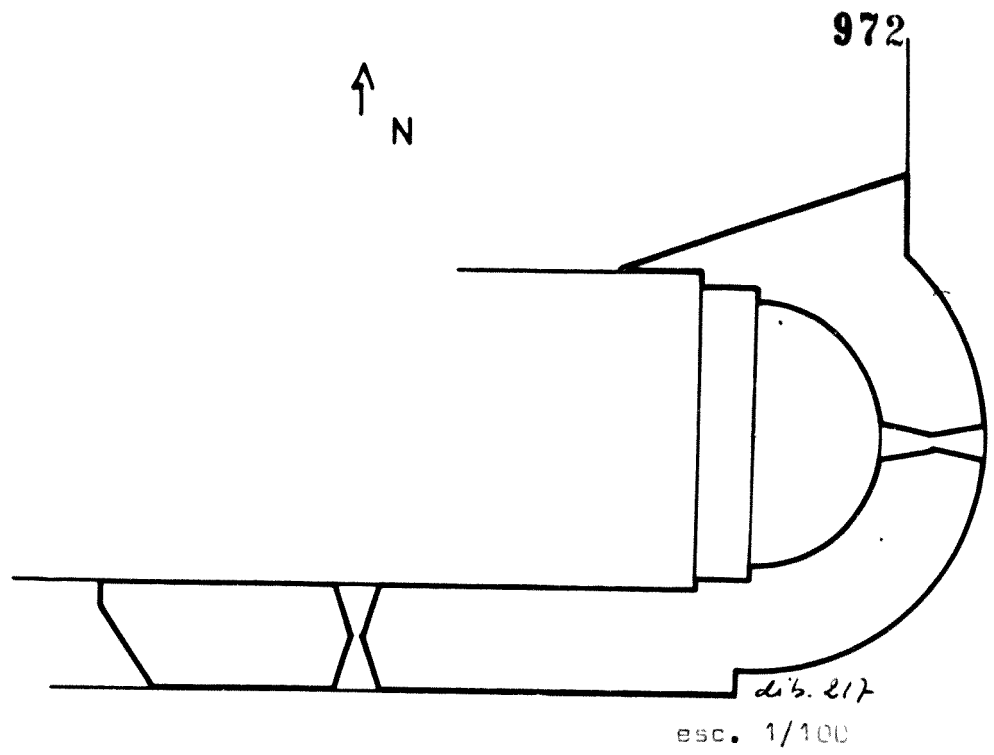
BONREPOS. Santuari marià

Dins el terme de Toló, s'hi troba aquest santuari, ara dins un mas particular, formant part de la seva fàbrica, propietat de la Diputació de Lleida. Fou durant un temps priorat premostratenc dependent de Bellpuig de les Avellanes (s.XIII).

El que es veu és el que resta del temple Marià del s. XI, amb la porta d'ingrés a migdia i dues finestres de doble de baix a migdia i l'absis.

Castells Catalans, VI p. 1392 ref.

J. Saresmar Historia de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes (Balaguer 1977)

SANTUARI DE LA MARE DE DEU DE BONREPÓS (Toló)

A. Rib. Areny	sit. m.	251,4	24'40''	-42°15'33''
B. " Baells	" "	326,4	08'50''	-41°57'13''
" " Bellmunt	" "	289,4	19'10''	-42°01'12''
" " Calladrons	" "	289,4	12'45''	-42°04'25''
Llit. Camporrells	" "	327,4	12'35''	-41°57'30''
B. Rib. Casseres	" "	289,4	14'46''	-42°02'10''
Llit. Castillonroi	" "	327,4	15'00''	-41°52'40''
B. Rib. Estanya i				
Cabestany		289,4	12'46''	-42°01'25''
" " Entença	" "	289,4	14'27''	-42°04'05''
" " Estopanyà	" "	327,4	14'05''	-42°00'00''
" " Falç	" "	289,4	14'50''	-42°05'57''
" " Fet	" "	289,4	19'04''	-42°02'30''
" " Finestres	" "	289,4	18'17''	-42°00'24''
" " Girbeta	" "	289,4	23'00''	-42°06'30''
A. " Llaguarres	" "	250,4	09'15''	-42°12'05''
B. " Lluçars	" "	289,4	15'55''	-42°09'20''
Llit. Miravet	" "	327,4	14'00''	-41°58'00''
B. Rib. Montfalcó	" "	289,4	20'32''	-42°03'13''
" " Montanyana	" "	289,4	21'52''	-42°09'43''
" " Natjà	" "	327,4	10'43''	-41°57'25''
" " Pilzà	" "	289,4	10'25''	-42°03'05''
Llit. Pinyana	" "	327,4	15'55''	-41°52'50''
B. Rib. Purroi	" "	288,4	08'50''	-42°03'33''
" " Siscar	" "	289,4	14'10''	-42°04'33''
" " Spriana	" "	289,4	14'25''	-42°01'10''
Llit. Valdellou	" "	327,4	14'10''	-41°55'05''
B. Rib. Viacamp	" "	289,4	18'08''	-42°07'44''
Dins de Valdellou hem inclòs els antics llocs de				
Penella		327,4	16'50''	-41°54'30''
Salgar		327,4	16'30''	-41°54'00''

FIG. 1111

FIG. 1112

Vila d'ARENY, municipi de l'Alta Ribagorça, ubicada als peus del turó on s'aixecava el castell. Visió general des del Puig del castell i racó de la plaça Major amb porxades gòtiques que mantenen encara el regust medieval d'aquesta vila d'intensa vida artesanal, fita de traginers.

D. Guifart, tot seguint el turó, rememora l'antigor del castell element típic del s. X. s'observa així mateix la plaça i carrers del s. XV com centre urbà i de mercat.

D. Guifart arquitectura gòtica en Aragó p. 180

Castillos de Aragón, II p.101-102

R. d'Albal Pallars y Ribagorça en los s. IX-X "Pirineos"

(Pallars: 127).

FIG. 1113

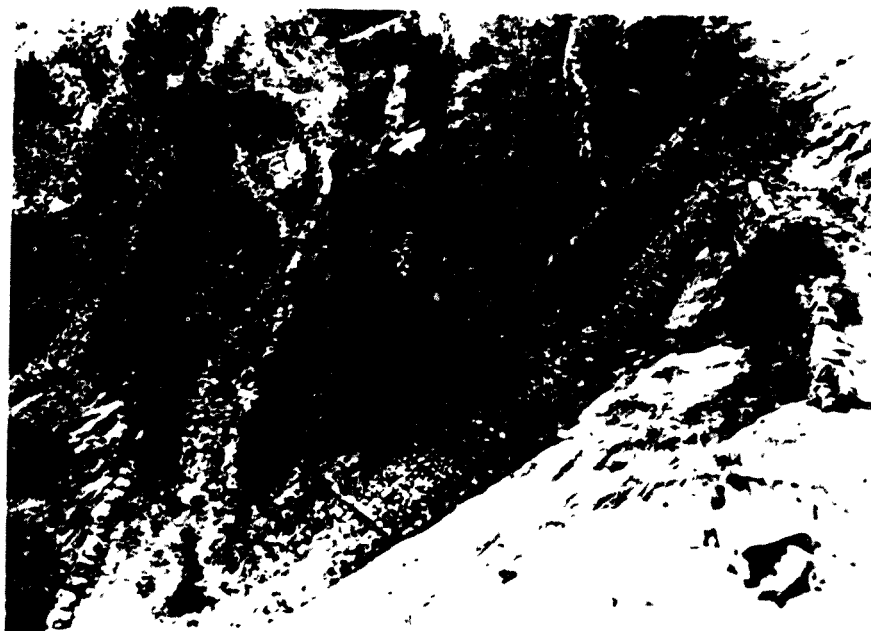

FIG. 1114

Vila d'Areny. Una de les arcades que donava accés a la plaça Major. En la il.lustració inferior magnífic camí empedrat que conduïa de la vila al castell tot formant graonades.

FIG. 1115

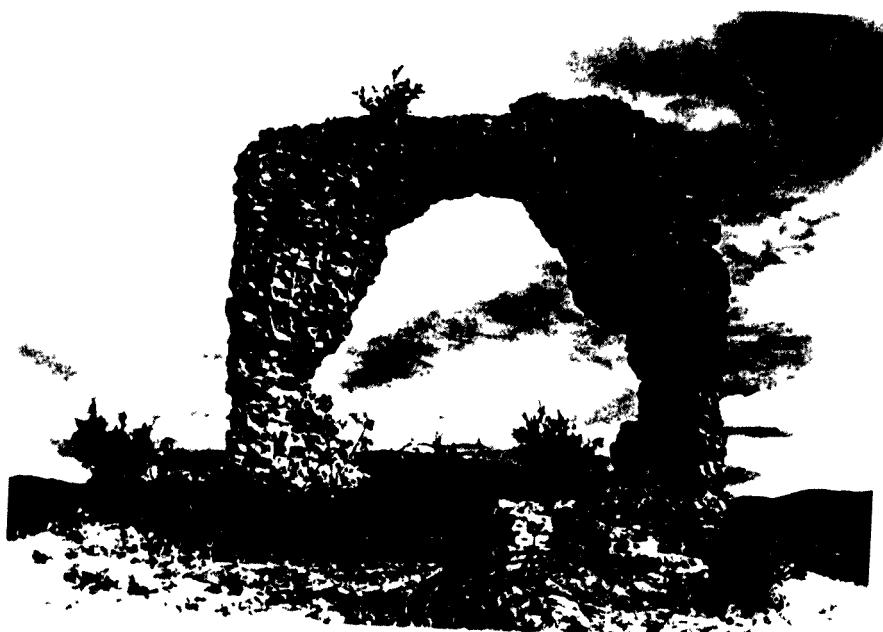

FIG. 1116

Castell d'Areny de la Noguera. Visió del que seria segurament la façana de l'església de Sant Martí del castell. Estudis arqueològics permetrien fer-ne l'estudi de la planta, que en les condicions actuals es difícil de determinar. La façana descarnada presenta un cos de reble format per carreus sense escalfar units amb argamassa de calç. És difícil també donar una datació precisa d'aquesta part del castell que hom podria considerar romànica.

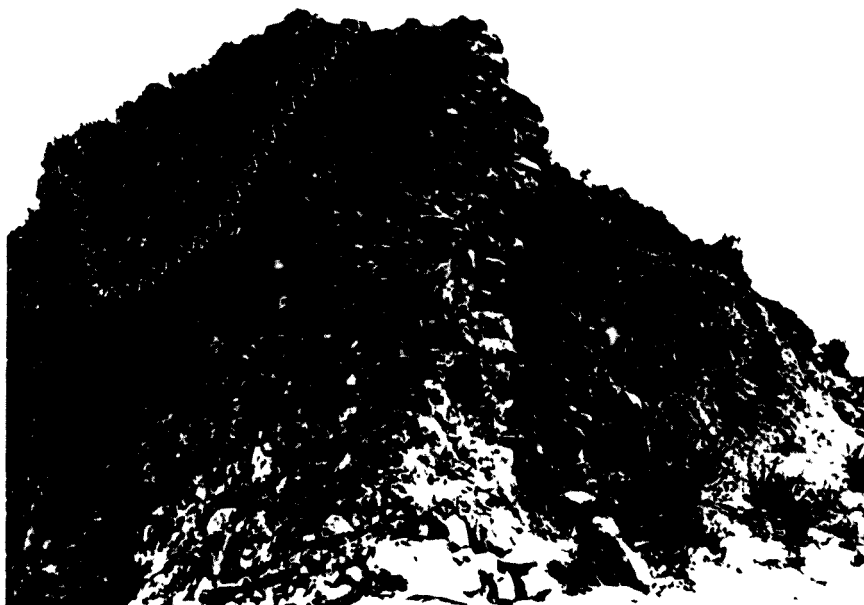

FIG. 1117

FIG. 1118

En aquestes i les restants il.lustracions donem distints aspectes de les restes que perviuen del castell datables en distintes èpoques. La il.lustració superior ubicada en la part més oriental volem destacar-la per ésser un ric jaciment arqueològic, segurament constituït pel dipòsit de deixalles, que malauradament s'està destruint pels aiguats. La fotografia inferior ens il.lustra un detall de l'aparell de revestiment que no permet extreure cap conclusió. No el creiem pas del s. XI; segurament és posterior.

Castell d'Areny de la Noguera. Detalls

FIG. 1119

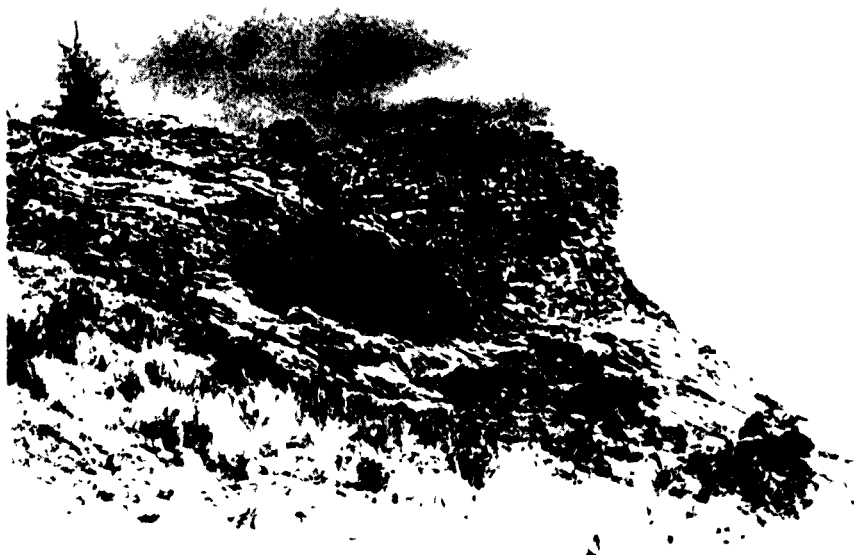

FIG. 1120

FIG. 1121

polle
 Com en tant
 ltre, andrets,
 el castell se situ
 al llarg d'un llarg
 caren d' que 'orienta
 on dues 'ree a se ions,
 essent l d l e' rime-
 tiv on orde t va el m
 mostrat en la il. l'ustr i-
 n, ar edr t amb cot l
 tot d, a t- e e gr -
 des ar l'v r el basucell.

Aspecte h'òric :

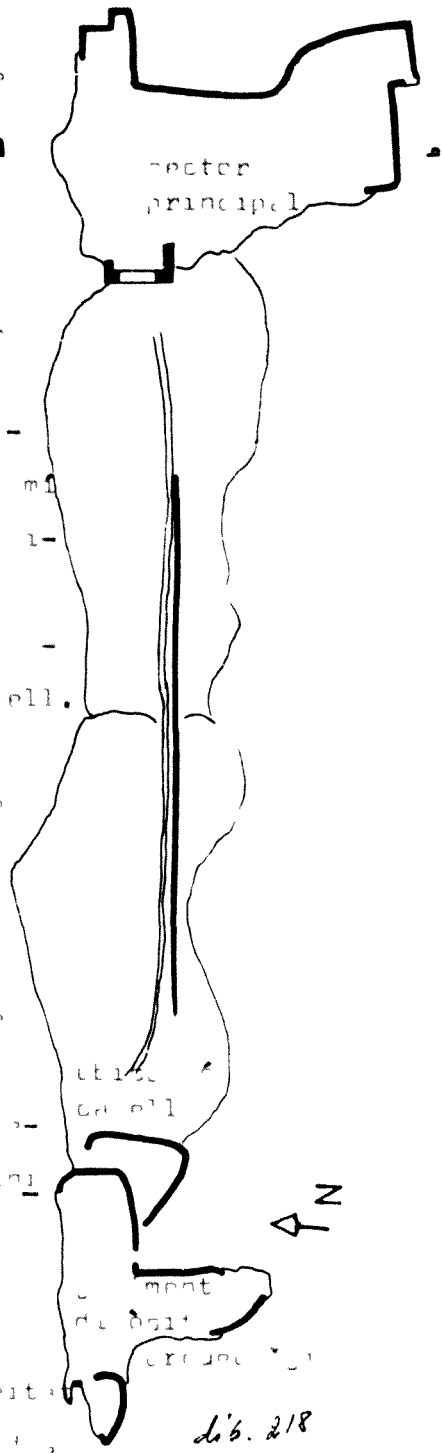
F a un del e tel te
 a sef ra Mir de Jo t
 en fa el mt de t -
 r a ' . exi te x n
 x fer' a re l'p e' l de
 del a s - f m' , nt del
 t a l' defen a fr a te-
 r n del mt t f a l' l' n g
 (1).

' , 1 , 3 m IV A
 l' e mt t
 x ' Mir de Jo t - e mt t
 el tell ar a r t e t ,
 m a " l' r om v l' e m"-

1) Br. 200 r. + 1., 1 . 201;) F.F. 6 Reculls. . 140 (c. 11

el mt x e m' e l' r a r a e te ' l' e , on s' l' i l' l' ov
 muller / l' e q , l' f l' i a del d' t ar u , l' mt t g' unt ment
 m' el de M. n. l' t' t' ment del v l' l' e m' t t del 1021
 f' o l' ment en f' e s l' l' e r n , a l' d' t v l' e n i l' l' e u fill
 r (1).

1) Br. 200 r. + 1., 1 . 201;) F.F. 6 Reculls. . 140 (c. 11
 3, l' id. . 140 i . l ; 4) Tl. 102. 17

di b. 218

5 10

Fig. 1122

La torre de Baells i el casal senyorial posterior que va pertanyer als senyors d'Alfarràs. A nosaltres ens interessa ressaltar la pervivència d'aquesta corre gairebé quadrada reaprofitada com a vivenda quan es bastí

Fig. 1123

l'esmentat casal amb vestigis de la Baixa Edat Mitja. Per l'aparell pot ésser situada dins del s. XII.

Com hom pot veure en les il·lustracions següents, es conserva també per la banda de migdia vestigis importants del recinte murat que acompanyava la torre.

mentre el ...
 mentre el ...
 ...
 ...

Torre de Baells en l'angle ponentí del casal esmentat.

BAELLS (Baixa Ribagorça) Mun. de Baells.

3. Situada a ...
 ...
 ...
 ...

Torre de Baells. En la il.lustració hom pot veure encara restes dels torrellons dels angles del casal que composaven el sistema de fortificació del casal juntament amb el voladís (matacà) situat sobre el portal tot formant part del sistema d'emmerletat que coronava el conjunt i que avui malgrat la teulada que el dissimula encara és visible.

FIG. 1124

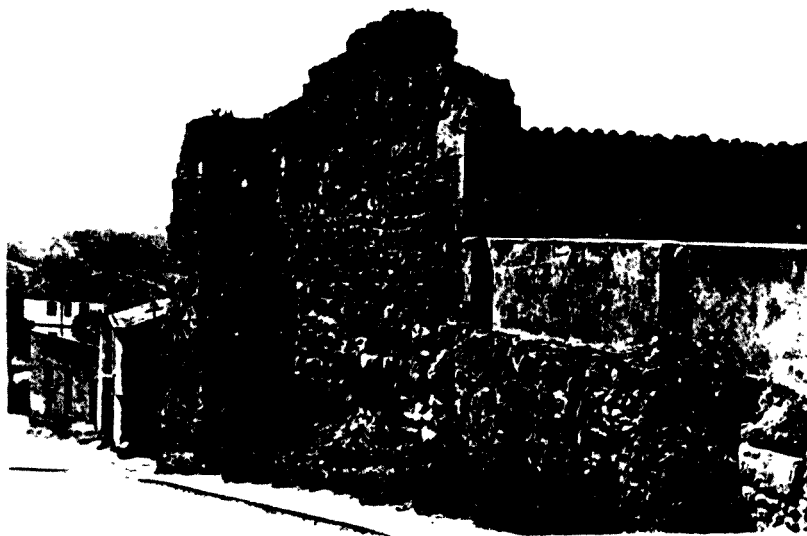

FIG. 1125

Vestigis importants de la muralla a migdia del castell de Baells amb una petita torre de flanqueig.

El recinte murat configurava un recinte gairebé quadrat que determinava un pati al centre de la façana principal. Suposem que al voltant s'hi trobarien edificis adossats per les cavalleries o altres menesters.

aspectes històrics: Baells està situat en la zona compresa de conquestes cristianes dutes a terme pel net d'Arnau Mir de Tost, el vescomte Guerau Ponç de Cabrera. La seva expugnació no es duqué a terme fins a finals del s. XI. El 1191 s'enumeren com places conquerides pel vescomte Traguó, Valldellou, Matxà i Camporrells (1) i el 1104 ens apareix la donació de la seva església, juntament amb altres de la zona, a l'abadia d'Àger, reconeixent el favor diví l'atorgant en la seva victòria contra els alarbs, que era el propi senyor d'Àger (2). Donació que serà ratificada quatre anys després, assenyalant com territori de la seva aprisió el comprés entre el Segre i el riu Cinca (3).

El 1131, en el seu testament, deixava el vescomte el castell al seu fill i primogènit Ponç Guerau de Cabrera, determinant el tinguéss en feu per ell el seu germà Ferrer (4). El 1172 n'era feudatari Guillem d'Estanyolà, el qual el deixava en herència al seu fill Guillem (5). Dos anys després, el vescomte Ponç l'inf feudava a Bernat d'Estanyolà, juntament amb d'altres feudoles (6).

La possessió de l'església de Baells per part de l'abadia d'Àger solament ens és coneguda ratificada en l'escut d'Alexandre III, del 1179, ratificant el lloc de aquella abadia (7). Un any després ens apareix també l'abat Ramon d'Àger concedint el seu dret de senyoria sobre Baells (8).

No sabem els motius pels quals a principis del s. XIII el torre de Baells era possessió del Monestir d'Àger. El 1202 trobem a l'abat Ramon i capítol concedint-los en feu el mestre Guillem, reconeguent que eren bé al fill de l'almirall d'Urgell (9).

- 1) Tch.doc. 147; 2) Tch.doc. 128; Jordi Boix ens adona com el 1094 era cedit l'honor de Baells a la seu de Roda d'Isàbera pel bisbe Ramon Dalmau, a Br. Geogr. de Catal., 12 p.460; 3) Tch.doc. 190; 4) Tch.doc. 250; 5) Tch.doc. 410; 6) Tch.doc. 434; 7) Tch.doc. 477; 8) Tch.doc. 487
9) ACL fons Àger calaix 72 perç. 246

partides de terme: Les Planes, los Quadrons (toca amb Natxà) la Plana, Alts de Coscollar, Olivassos de Baix s, els Plan-tius, les Obagues, Gurita, Marullis, Quadres, la Cuba, Sant Julis (erm.), les Tollades, la Cortera, el Tussal, terme de Quatre Corts, terme de Peralta, Montievals, camí de la Bassa, Banys, la Sorteta, el Rullis.

El poble es troba situat a 6 kilòmetres de Camporrells, prop la carretera nacional que mena a Viella i envolta l'esmenta-da torre-castell, que té al seu front, el temple parroquial de Santa Maria, actualment dedicat a la Mare de Deu d'Agost. Poc resta del temple antic que deuria estar ubicat en aqueix mateix lloc. A cert nivell l'obra d'enjardinament i elevació és tota de maó amb un estil que se situa entre els s. XVII i XVIII.

Jordi Boix esmenta els Desvallis, senyors de Poal, com els promotors del castell-poble aixecat a les primeries del s. XVI -s'hi troba l'heràldica dels portals-. Destaquem del gran casal gairebé quadrat el magnífic portal dovellat. Tardivolement rebé com l'església edificats de maó que actualment disfressen l'aspecte defensiu del castell, en una època parella.

Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460

temple: Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460, 177

(Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460)

Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460, 177

(Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460)

Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460

(Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460)

Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460

(Br. Geograf. de Catal., 12 p. 460)

Oferim l'únic mur en peu i sortosament sòlid del recinte murat que deuria encavir el castell i possiblement l'antic llogarret de Bellmunt. Per l'aparell creiem que pot ésser situat com exemple d'arquitectura del s. XI.

No sabem quan desaparegué el poble; l'ermita tingué culte fins a darrers dels anys cinquanta, quan es feu l'embassament de Canelles i ^{es}despoblaren els pobles -especialment Fet- que hi acudien. Avui l'ermita està en procés de total enderrocament.

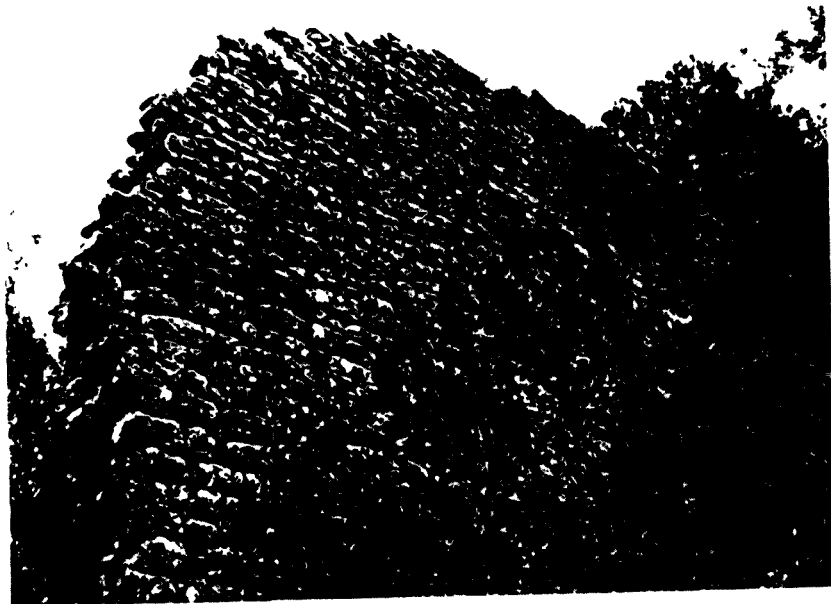
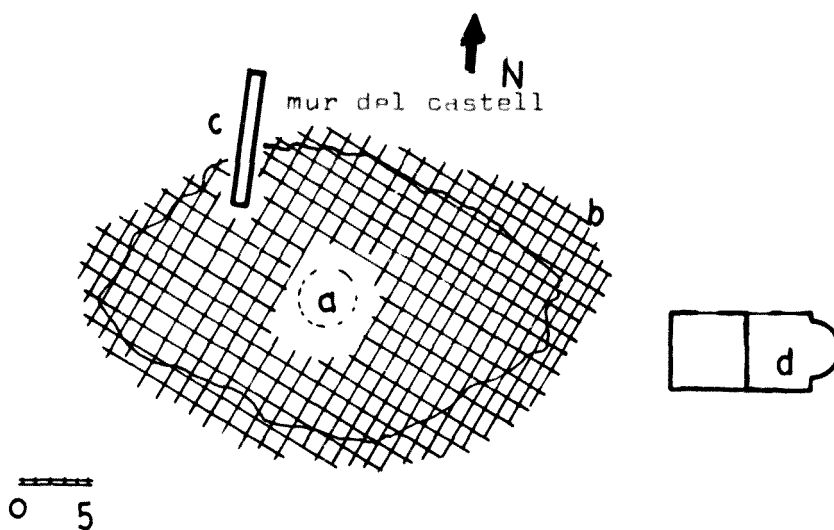

FIG. 1126

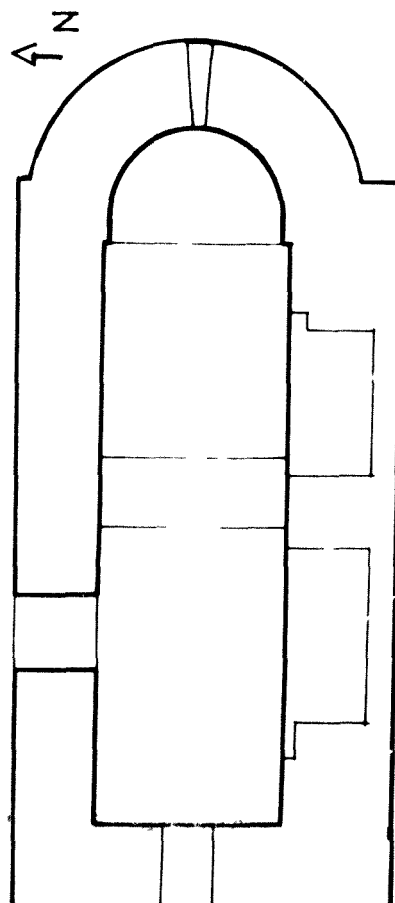
Aspectes històrics: Situat el castell a la marge dreta del Ribagorçana, prop del camí que menava de la Vall d'Ager vers l'Aragó, damunt la terra de sabinós, fou conquerit per Arnau Mir de Tost de domini alou i donat el delme de llur dominicatura a l'abadia d'Ager el 1046 (1), al qual afegí dos anys més tard la pròpia donació de la seva església dedicada a Santa Maria (2). Donació que es confirmà novament el 1057, tot afegint-hi dues parcel·les de vinya (3), el 1060 (4) i el 1065 (5). Finalment Arnau Mir de Tost, el 1068, en la més somera dotació de l'abadia d'Ager, entre altres castells li conferirà el de "Bello Monte" en ple alou (6).

Dins el s. XII és encara ^{de}destacar el testament del rector de la parròquia de Sta. Maria de Bellmunt Garcia (7). Primerament perquè ens assementa que entorn a la data del testament, l'any 1110, es dujà a terme la dedicació del temple. També

- di. 219*
- a. Mur
 - b. Enderrocs del castell
 - c. Embocament d'una torre circular ?
 - d. capell de Sta. Maria i st. Bertomeu

perquè en permet testimoni r
 l' presència de la vil el
 cast t del castell. uelx de
 ni a sant Pere d'ger orte
 ca es ca possen x "in vill
 radiata stri" i l' c
 "er t bul rium" veñ de
 "im superior"; com delem,
 ctu lment el l'ngit és un
 munt de pedres, del qu' tot
 just s'endevin algun mur, com
 la possible torre de situar
 el punt més elevat de la serr ;
 solament el tray de murall se-
 guex firmant el seu.
 el 11 i el castell r'ceat en
 feu l'ere de sirvet pel vescom-
 te guer u (a) i el mateix vescom-
 te en qui el retorn v' el 1151 i

esc. 1/100
di. 220

STA. MARIA B. LLUNT

FIG. 1127

FIG. 1128

l'abadia d'Ager junt amb un molí que li havia pres (7). Curiosament el castell ja no consta entre els béns de l'abadia l'any 1179, quan el papa Alexandre III ratificà els seus béns (10). El 1177 consta entre els castells del vescomtat, que el propi vescomte enumerà en promulgar la pau i treua en els seus territoris (11).

- 1) Tch. doc. 19
- 2) Tch. doc. 22
- 3) Tch. doc. 36
- 4) Tch. doc. 4
- 5) Tch. doc. 5
- 6) Tch. doc. 6
- 7) Tch. doc. 124
- 8) Tch. doc. 121
- 9) Tch. doc. 12
- 10) Tch. doc. 47
- 11) Tch. doc. 129

T. M. B. L. S. T. L. L. T. -
M. D. L. L. L. L. T.

Mur, molí i mur de tontio-
n 1.

FIG. 1129

A T MARI DE LLIBRE T

FIG. 1130

n'ha pas quedat res, tret de l'actual port, que és més primitiu que el mur de t. La decoració és de tipus triangular en relleu, molt amplexiva.

Pel que resta encara en peu de l'església, clarament s'adverteix un aparell a característiques del primer romànic malgrat cal dir que no es tracta d'un estil lombard paral·lel al pirinenc. És un estil derivant d'aquell, que veurem present en altres indrets i on han desaparegut totalment les arcuacions i lesenes com elements decoratius; conservant solament com més comú els elements estructurals i constructius. Així el voltant de la nau, de la mateixa manera. Hem de suposar que l'església seria reformada en algun moment del XI per al temple.

El 1110, un home de t; així i t és difícil d'habilitar. En la fotografia inferior mostrem un resteg de decoració del

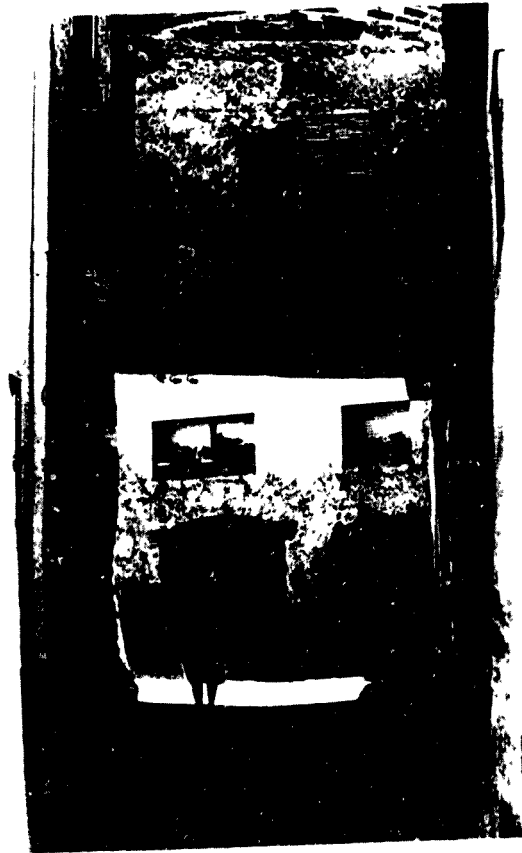

FIG. 1131

3 LL 590 5 (3 14 41 1000) J Mon. 1944 -

FIG. 1132

T "H... .." or los ref rmas,
l' e jia... .. r e ment n m' a

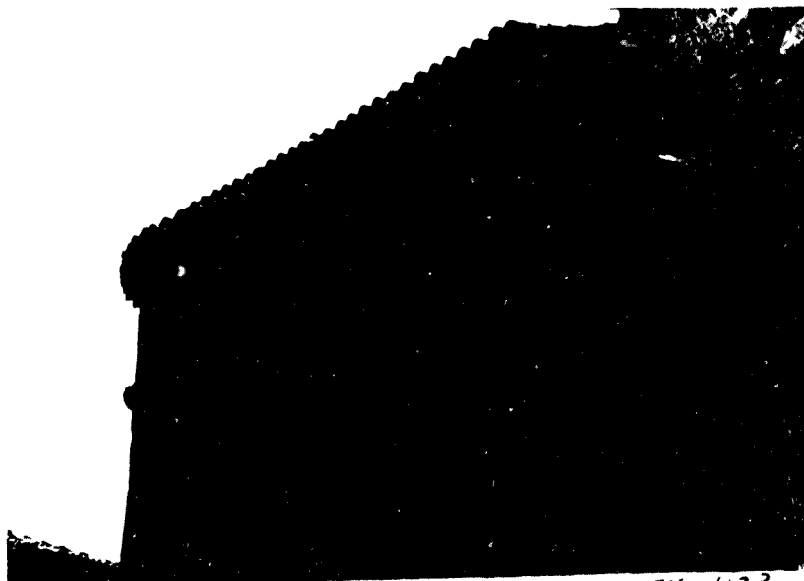
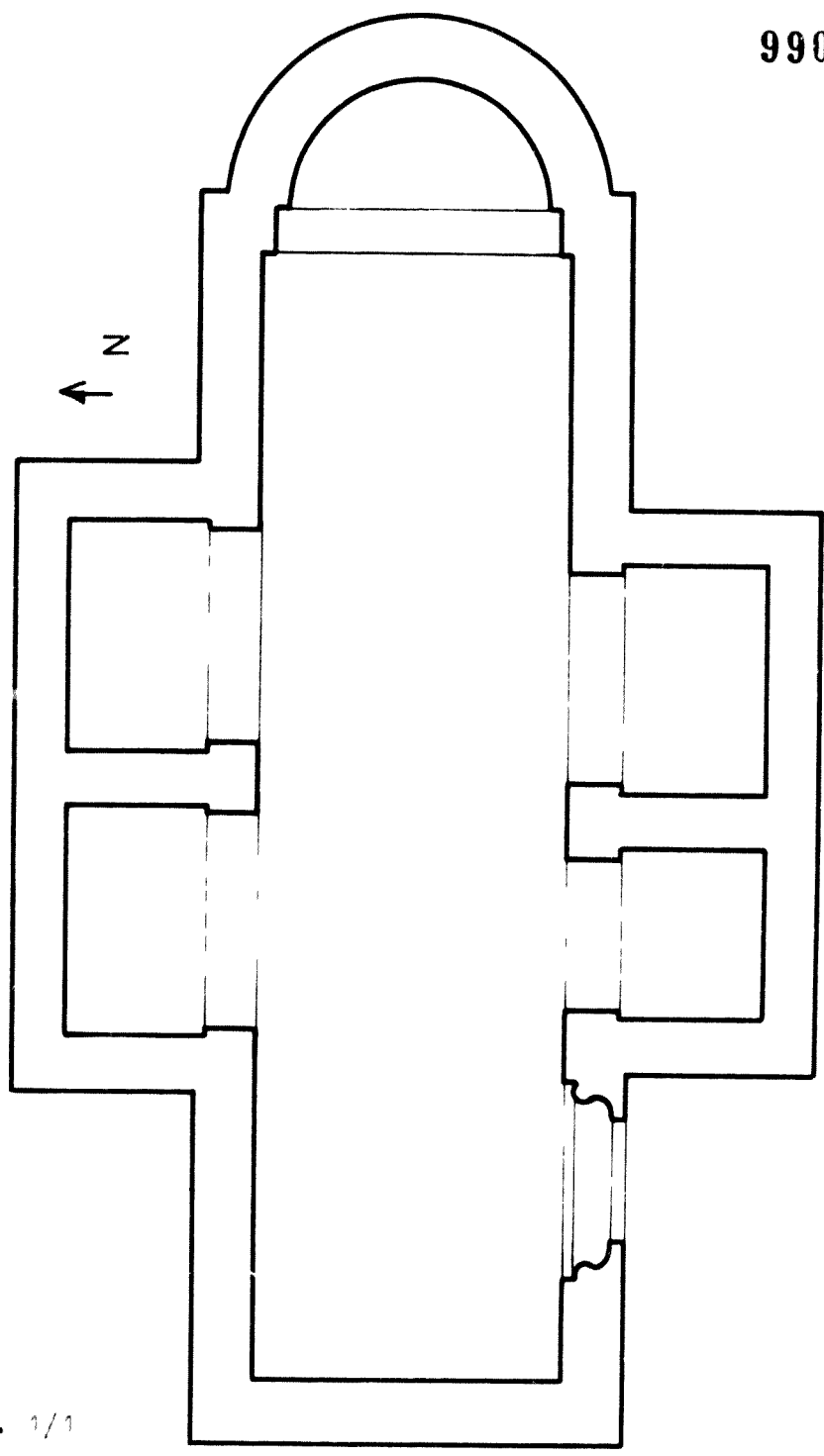

FIG. 1133

atr ell dest uem i' b... .. it l' emat el
ca cel clo, uer, m l' j r t las reformas p' ter r .

1/1
lib. 221

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

CALLADRONS

aspectes històrics:

La seva conquesta fou duta a terme segurament per Arnau Mir de Tost i el comte Ermenegol III d'Urgell abans de 1095 (1) i cal relacionar-la amb la d'altres castells de la zona com Purroi, Pilzà, Casserres o Entença; Entença fou conquerit el 1093 (2).

El 1098 era feu d'un tal Bonadona, la qual

feu testament deixant-ne la meitat de "Cassa de latronibus" als seus fills Ramon Guillem i Guadall Guillem; el testament es llegí sobre l'altar

de St. Esteve Màrtir "sua ecclesia site (fot. Arxiu Gavin) est in comitatu Urgelliano in ipsa Marcia iuxta castrum deput. stegni", constatat que l'havia menat escriure en la seva casa de Calladrons (3). La importància del document radica per quant senyala donacions a l'església de Santa Justa, ubicada en la part baixa del vilatge, on és el fossar. Hem de suposar que Bonadona era vídua dels castlans o feudataris d'Estopanyà. El 1172 un Guillem d'Estopanyà escrivia el seu testament "In suo domo de cassa de latronibus", en el qual llegava el castell al seu fill Guillem (4). El castell, així i tot, cal considerar-lo domini dels comtes d'Urgell i la Bisagorja, car fins i tot la seva església fou donada al bisbat d'Urgell.

1) Gr. Geogr. de Catal., 1: p. 386; Jordi Boix el creu també conquerit per Arnau Mir de Tost

2) Ich. doc. 36; 3) Ich. doc. 145; 4) Ich. doc. 410

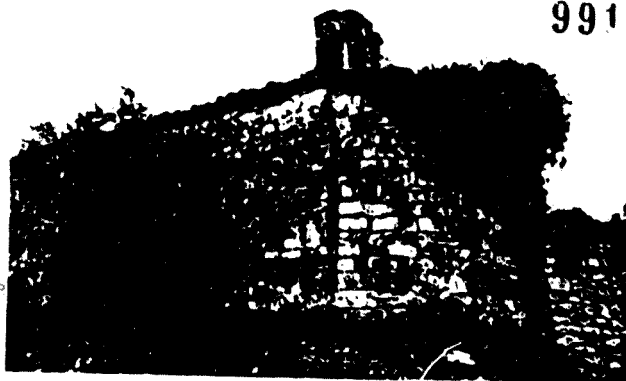

FIG. 1134

FIG. 1135

Santa Justa
m. Calladrons; Cp. del fossar;
construcció romànica
(289, 4°13'07" - 42°04'35").
fotos: (a dalt) Exterior de
l'església des del costat sud-
est (octubre 1976); (a baix)
Vista interior de l'església
(octubre 1976).

l'edifici veïa que feiem al.18516, mostra, lanta de nau
 Gaica amb volta de canó seguida lleument apuntada. Creiem
 que cal datar-la dins del s. XII o molt al principi del s.
 XIII i un tractament ens pareix com al edifici d'estil
 molt romàntic, amb un registre a destacar. La porta està l
 sobre el mur occidental; del superior que la primitiva se-
 ria migdia. mida 1 m. de llargad per 4,6 m. d'ampl_

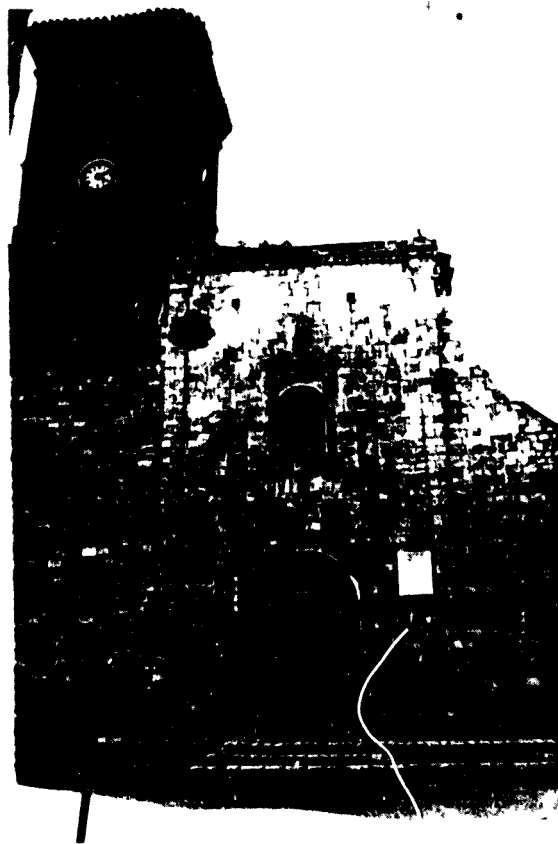

FIG 1139

... J. T. ... MERRILL. ...
part de la forma: ...
 ll' ...
 ...
font de (T.H. ... 1139)

FIG. 1142

335789, DTL 0 5711 (Plaça de l'Àgora.) Imponents

restes del temple, que resten a l'entorn d'una
 mil·lars de metres, i que de l'embrocament de la
 llei de l'Àgora fins en el primer any, de l'
 dècades existents, i que són de gran nombre,
 en gran nombre, i en gran nombre.

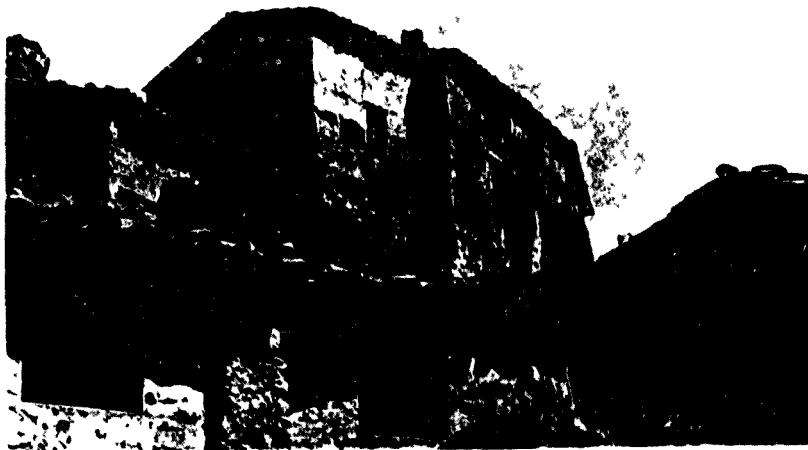

FIG. 1143

El temple de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 i que el temple de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 fins a l'any de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 així com, que el temple de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 tot de la zona del temple de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 per exemple, el temple de l'Àgora, que el temple de l'Àgora,
 de la zona de l'Àgora (vall d'Àgora).

FIG. 1144

Castell de Sant Joan. Vista típica
amb barranc de fons i maldega d'entrada (s. XVIII)

FIG. 1145

En el moment de l'abandó comptava el poble encara
amb cent habitants i era un de districte. El poble
s'arrrojava tot el riu del castell, longitudinalment.
L'església remaneix era d'una nau amb volta de canó i
retornar-la. El castell responia a la topografia del terreny
i seria allargat. El camí, però, sobre l'església, de plantar
també se'n va, però i aïlladament, ja era el castell.

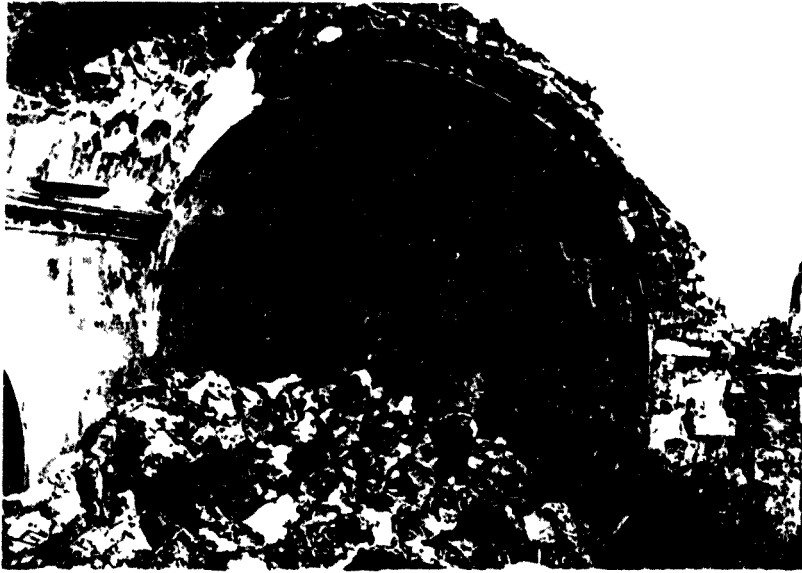

FIG. 1146

Runes de l'església i el porquell de Santa Maria
 i arribé fins a l'arquer, on s'entia ve
 el castell, per l'ind de Sant.

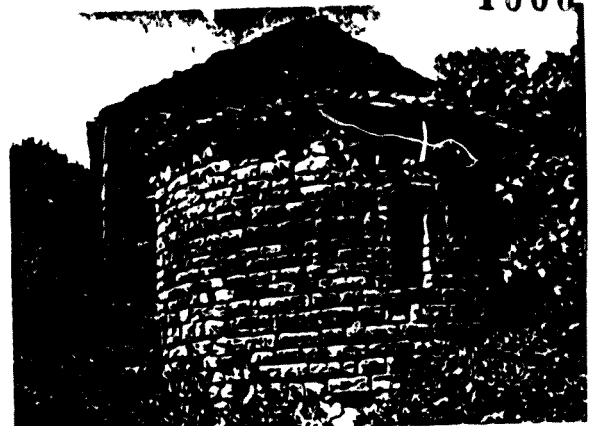

FIG. 1147

El mur de l'església pr'fitat restava
 la vella construcció del castell, i la cal
 e con arven, mer, vestigis del rector mu-
 rll t.

aspecte històric:

El castell fou conque-
 rit entorn l'105 per
 Arnau Mir de Tost(1). En
 aquest any fou objecte
 d'un conveni o tractat
 entre dit cavaller i el
 comte Ermengol III d'Ur-
 gell sobre la seva infeu-
 dació, quan s'havia con-
 querit g. El determini
 que el senyor Arnau Mir
 de Tost, seria tractat
 com a vassall i el rest
 el comte, el qual es com promet
 a tenir (com a vassall) de re-
 veir l'origen de la seva, les terres
 que a més de la seva, i de
 més a més de la seva, de la
 , corresponent a més de la seva,
 nulament, per la seva de la
 ni del castell; i més a més com pro-
 met a tenir 40 manades per
 l'obra del castell entre dit any
 el senyor Arnau Mir de Tost
 i més a més, que el comte es fer
 rrec durant quatre mesos de la seva del castell, com pro-
 metent-se el comte a més a més a exercir la potestat del castell
 Arnau Mir de Tost i l'heredat (2).

Santa Sofia
 m Caserres del Castell Lrm. sic (1976)
 construcció romànica smp
 (289, 4°13'55" - 42°02'30")
 fotos (a dalt i a ma dreta) Vista exterior de l'església des
 de llevant, amb l'absis (agost 1976)
 (al costat i a ma esquerra) Interior de la capçalera
 de l'edifici (agost 1976)

Fig. 1148

fots. Arx. Gavin

Fig. 1149

El 105, en l'acte de donació que efectuà dit cavaller a favor del
 Monestir d'Àger, ratificà el que el comte Ermengol III de Bar-
 celona, llegim "et hoc totum ad opus sancti Petri confirm-
 mus. Et quoniam ipsum castellum de Caserres de domno Arnau
 comitum vivimus" (3). És a dir, confirmava el donat a l'església

d'Ager el terme de Casserres, castell que els comtes de Barcelona havien comprat a dit cavaller. Suposem que la donació que es fa d'Estanya al Monestir implica aqueixa confirmació, car no es fa esment de Casserres en tot el document i, com veurem, Estanya queia dins la jurisdicció de Casserres. Ens sorpren també que conquerit el castell sie venut als comtes de Barcelona tot seguit, tota vegada que l'escriptura de venda conservada data del 1067, per la qual ens assabentem que el comte de Barcelona pagà per dit castell el preu més elevat de tots quants castells adquirí per compra -1000 unces d'or, equivalents a 7000 manceusos-(4). El document de venda portat de 27 d'abril; tres mesos després, el 29 de Juliol, el dit comte Ramon Berenguer I infeudava el castell al procer de Mir de Tost (...). Hem de suposar una senyoria dominicada rústica i que el dit cavaller, per a dit comte de Mir de Tost amb dit preu d'1000 unces d'or, forma no estenem així a ... malgrat que xifra no ...

El 1067 comte de Mir de Tost ... un cavaller ...

... terme, per tal de ...

... 1068, fill de ...

... del ...

... 1069, fill de ...

... 1070, fill de ...

... 1071, fill de ...

... 1072, fill de ...

... 1073, fill de ...

... 1074, fill de ...

... 1075, fill de ...

... 1076, fill de ...

... 1077, fill de ...

... 1078, fill de ...

... 1079, fill de ...

... 1080, fill de ...

... 1081, fill de ...

... 1082, fill de ...

... 1083, fill de ...

... 1084, fill de ...

... 1085, fill de ...

... 1086, fill de ...

... 1087, fill de ...

... 1088, fill de ...

... 1089, fill de ...

... 1090, fill de ...

... 1091, fill de ...

... 1092, fill de ...

... 1093, fill de ...

... 1094, fill de ...

... 1095, fill de ...

... 1096, fill de ...

... 1097, fill de ...

... 1098, fill de ...

... 1099, fill de ...

... 1100, fill de ...

FIG. 1150

Restes ben visibles del vell molí de Pennavera, on existí una petita fortificació, creiem sobre mateix d'aquest molí que serví també per batanar draps. La fortificació, a més de protegir el molí, hi existiria segurament per guardar el Congost d'aquella barrancada, per on i'scorria un dels camins que menava a Estopanyà i Casserres....

Molí del
Prat

FIG. 1151

Aquest molí que mostrem, també fariner, del qual es visible la volta, també és al barranc de Pennavera a la marge contrària de l'anterior i més amunt del congost -a uns 500 ms. del molí naterior-.

CASTILLONROI (Llitera) Res resta de l'església medieval i, quant al castell, pocs vestigis en la zona més elevada de la població. Destaca en les edificacions populars del poble l'ús tardà del maó allargat, present també en l'actual església parroquial, que emparenta amb la tipologia emprada també tardanament a Baells o Estopanyà...

aspectes històrics: Es difícil establir quan els documents referents a donacions pel vescomte Guerau i la seva muller a l'abadia de St. Pere d'Àger fan referència a aquest lloc o a castelló de Ferfanya. El primer document on se cita l'església de "Castello" data del 1104; surt esmentada entre les esglésies que els esmentats vescomtes atorguen, com hem dit, al Monestir d'Àger. L'únic argument per considerar-la com dita església, rau en el fet de ser esmentada al costat de les de Pinyana, Ivars, Natjà i Baells, Valdellou i Camporrells (1).

En la segona gran dotació de l'abadia d'Àger, que fan els esmentats vescomtes, apareix la donació de l'església de "Castellionis" juntament amb una torre a l'horta que ja no és tan segur que es tracti d'aquesta església; nosaltres creiem més versemblant que es tracti de la de Castelló de Farfanya (2), malgrat es difícil d'argumentar, seguint per exemple la distinta denominació, car l'any 1179, en la butlla d'Alexandre III, apareixen ben clarament l'església de "Castellione episcopi" i la de "Castellionis", entre les pertanyents a la jurisdicció de l'abadia d'Àger (3).

En el testament de l'esmentat vescomte Guerau Ponç altre cop apareix citat, després de Natjà, el de "Castelo", que indubtablement fa referència a Castillonroi, doncs es voluntat expressa del vescomte que posseeixi el castell el seu fill Ponç Guerau "per episcopum de Roda et canonicis", com el mateix de Natjà, "cum medietate de meo dominico" i que per ell els posseeixi el seu germà Ferrer (4).

Ja al s. XIII, l'any 1204 el vescomte Guerau deixarà el lloc a Santa Maria de Poblet. L'església seguirà pertanyent però al Monestir d'Àger (5).

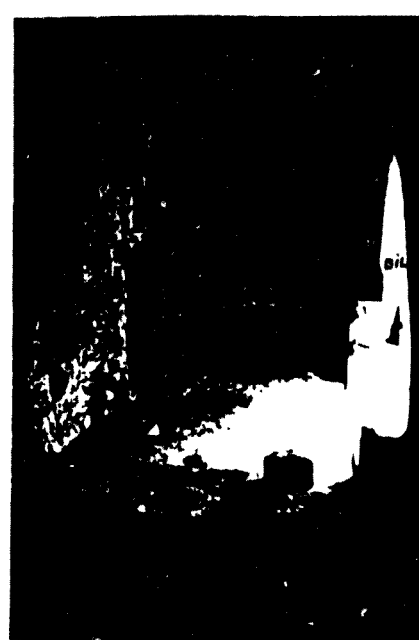
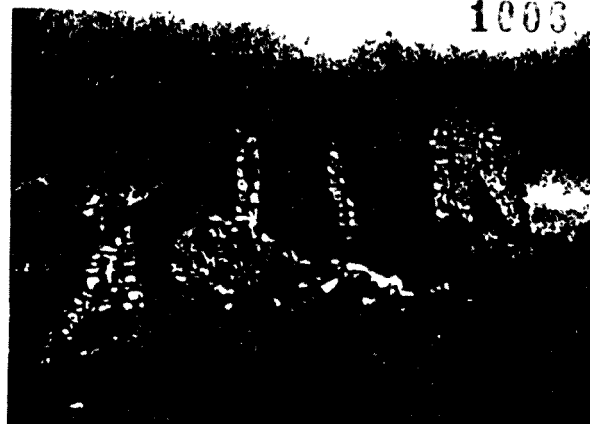

Fig. 1152

Sant Salvador de Montpedró
Montpedró, m. Castellonroi, lrm
primitiva construcció romànica
(327, 4°15'00" - 41°52'40")
fotos (a sobre) conjunt de les dues esglésies de Sant
Salvador, a ma esquerra la gòtica i a ma dreta la romànica
(juliol 1976) (al costat) Interior de l'església,
coberta amb volta (juliol 1976)

Fig. 1153

1) Tch.doc. 178

2) Tch.doc. 190

3) Tch.doc. 477

4) Tch.doc. 250

5) BDC perg.

Sant Salvador de Montpedró
Montpedró, m. Castellonroi, lrm
(segona), construcció gòtica ruïnes
(327, 4°15'00" - 41°52'40")
Un aspecte de les arcades de l'església,
enrunada (juliol 1976)

4245 sig. Car. 2498;

es tracta del vescomte Guerau

Ponç IV; veieu F. Fité Reculls..

p. 224-226

fots. Arx. Gavin

Fig. 1154

SANT SALVADOR DE MONTPEDRO

No poseim referències d'abans
del s. XIV. D'aquesta època, però,
es conserven tres testaments. El
1342 el castlà de Camporrells Ber-

nat de Camporrells llegava a l'abat d'Àger un cens anual
de 200 sous per tal de fundar una capellania en dita es-
glésia (1).

Els dos testaments restants, són respectivament els de
Elvira Lopez, vídua de Ramon d'Anglesola, i Brunisendis,
vídua de Dalmau d'Alentorn. Els testaments daten del 1364
(2) i el 1372 (3) respectivament i en ells apareix deixes
a l'ermita de Sta. Llúcia i la capella de Sant Miquel del fo-
ssar de Camporrells i, es clar, l'església de Sant Salvador
de Montpedró, que per l'estil es deuria col·locar al s. XIII
la seva construcció.

Destaquem com interessant en el testament de l'Elvira Lopez, la deixa de 50 sous per la compra d'un retaule per dita església.

- 1) APA perg. 599 sig. Car. 1455
- 2) APA perg. 1269 sig. Car. 1592
- 3) APA perg. 1848 sig. Car. 1639

ST NY (f x 11000 rca; mun. in Pil *)

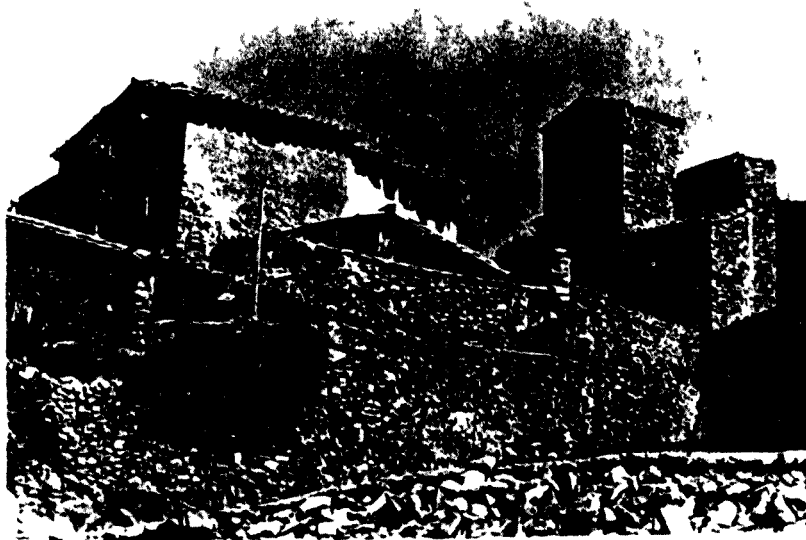

fig. 1155

[The following text is extremely faint and illegible due to the high contrast and grain of the photocopy. It appears to be a list or series of notes.]

FIG. 1156

FRUIT OF THE TROPICAL ...
 The fruit of the tropical ...
 d, m, t, r, e, f, t, n, o, t, a, s, ...
 l, o, n, g, t, e, r, m, ...
 t, h, e, m, ...
 s, m, ...

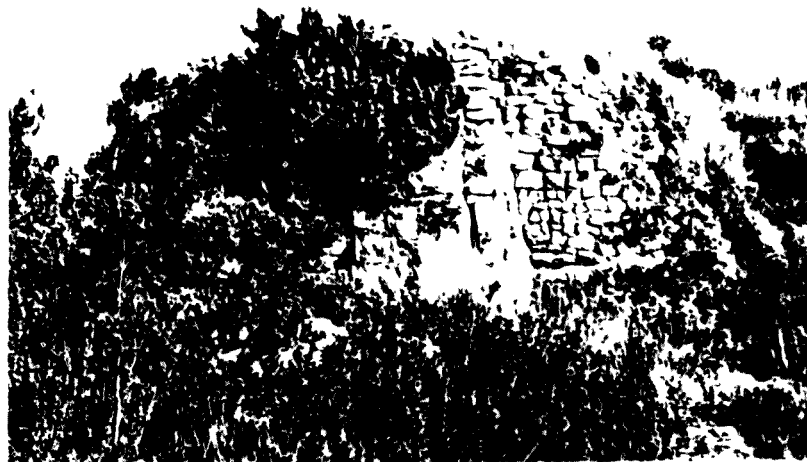

FIG. 1157

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Fig. 1160

Fig. 1161

Sant Esteve
I stanya m Pilza lrm
construccio romanica anp
(289, 4°12'46" -
42°01'25")
fotos (a dalt i a ma esquerra)
Detall de la porta d entra
da, a ponent (agost 1976)
(a dalt i a ma dreta) Vista de
l'esglesia des de llevant amb
la capçalera (agost 1976)

menes

del lloc d'Estanya, per part de Ramon Silabert l'any 1087 (7). També en la donació que el 1099 feren Bernat Cofret i la seva muller d'un leccionari, un himnari, un hostiari, un vestit i una terra a Campell a favor d'aquella església (8). L'any 1100 el castell era infeudat per l'abat Pere d'Àger al castlà Arnau Miró de Casserres amb la meitat de tots els delmes, plots, "lexius et quarteris cervinis" i amb pacte de conservar l'actual castlà Hug Arnau (9). Tres anys més tard Guillem Beron i el seu fill Guizard i muller Ponça "proles Bernardi Unifredi", procurador de Sant Pere "in Castello de Itagoa", per voluntat i manament de l'abat Pere d'Àger, arribaven a l'acord de gaudir dels béns i drets de Bernat Unifred; en l'acte hi eren presents Arnau Miró de Casserres, Hug Arnau d'Estanya, el seu germà Pere, el "militum"-cavaller Ponç Bertran, el sacerdot Jofred i altres "bonorum hominum", així com clergues de Sant Pere d'Àger i altres consellers (10). Dins del c. XII passem del 1100 cap a interinteressants relacions d'alou: de Sant Pere en aquell lloc, que ens permeten tenir un testimoni de la col·lecció del lloc, i més a més d'altres importants acadèmics, demogràfics. Veiem aquelles dones:

1. Terra i lloc que fou de Girbert i d'altres:

1. Terra i lloc, que afronta amb el camí

2. Terra i lloc, que afronta amb terra de Girbert i d'altres i el camí

3. Terra i lloc "de lloc", que afronta amb terra de fins d'altres, terra de Girbert i d'altres, el lloc de Ferran i d'altres

4. Terra i lloc, que afronta amb terra de Girbert i d'altres i el camí

5. Terra i lloc que afronta amb terra de Estanya i d'altres, que afronta amb el camí, Estanya i l'església de St. Andreu

6. Terra i les lletes, que afronta amb terra de Ferran i d'altres, Guizard Bernat, Sant Pere (que fou de Sal) i el camí

1 terra a la coma de Dubells, afrontant amb el comí,
la terra d'Albert Exipi i "stirpe"

1 " de Campell, que afronta amb terra d'Albert Exipi
i Bernat Onofre

A l'heretat d'Arnau Miró:

1 terra a la coma d'Estanyolà, afronta amb terra de Mi-
ró i de Siribert Sunifret

1 terra a Canellill, que afronta amb el comí, Arnau, la
"cequi" migdia i "stirpe" al N.

1 " a les Clotes, front amb terra d'Arnau Mir, de
Ferran (front a "stirpe").

A l'heretat de Mir (lf):

1 terra a Canellill la coma, front amb terra d'Arnau
Miró i de "stirpe"

1 " de Bernat Onofre que front amb terra de st.
Pere i "stirpe"

A l'heretat de Ferran

1 terra a Canellill que afronta amb terra d'Arnau i Ferran
"stirpe" migdia.

1 terra a Canellill

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret i
"stirpe" migdia.

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret
i "stirpe" migdia.

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret
i "stirpe" migdia.

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret
i "stirpe" migdia.

1 " de Ferran que afronta amb terra de Siribert Sunifret
i "stirpe" migdia.

1 1173 Guillem Ferrer ret a l'heretat de Mir, també, el
ter del comí de Canellill, i a Canellill que es retenci (14).

1) n. 300 r. f. de Canellill, 1 1173; , Tch. doc. 40

- 3) Tch.doc. 65; 4) Tch.doc. 73; 5) Tch.doc. 78,83
- 6) Tch. doc. 113; 7) Tch.doc. 134; 8) Tch.doc. 163
- 9) Tch.doc. 168; 10) Tch.doc. 177; 11) Tch.doc. 302
- 12) Tch.doc. 477; 13) Tch.doc. 363; 14) Tch.doc. 423

A més de l'església de Sant Romà, ja hem vist que hi existia la capella de Sant Andreu, situada prop dels Estanys per la banda de Casserres.

CABESTANY, castell del terme d'Estanya, segurament fou conquerit conjuntament amb el d'Estanya, si existia ja. Solament posseïm dues referències documentals. Una ens l'ofereix el testament i oramental de Bonadona -veure Colladrons-, datat el de setembre de 10, el qual fou llegit "super altare sancti martini, sub ecclesia castro comitatu Urgellensi, in parochia iuxta castrum parochiani" (1), dient-se que fou el castell de "it castell" i que fou "impossibile".

Una altra referència documental és la que apareix en el testament de Bonadona, datat el 10, el qual fou llegit "super altare sancti martini, sub ecclesia castro comitatu Urgellensi, in parochia iuxta castrum parochiani" (1), dient-se que fou el castell de "it castell" i que fou "impossibile".

Éou, c'est petite cap de la f. ms.
Baronia
 d'Enten, de la qu'il resta encara
 el col·trò format de l'antic cas-
 tell senyorial.

Les seves c. es mostren encara
 aquell encantat real med. ex. lit-
 zant present en tot iables d'
 unió con. de les antigues can-
 trides i t. l. nes riqueses.

Fig 1162

Fig 1163

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

El casell de la f. ms. d'Enten, de la qu'il resta encara el col·trò format de l'antic castell senyorial. Les seves c. es mostren encara aquell encantat real med. ex. litzant present en tot iables d'unió con. de les antigues cantrides i t. l. nes riqueses.

spectes històrics:

al s. XI el lloc era dins el terme del castell de Casserres i el deslliurà del domini alarb Arnau Mar de Tost(1), el qual el 9 d'abril de 1103 en feia donació a Miró Gombau amb pacte d'edificar-hi un castell de pedra i cal, i tenir-lo a feu per ell. Per ell e reservà la meitat del delme i tota la primícia per l'altar de Sant Fere d'Arri el qual se llençà a construir el tant de... ; l'edificació fou... la... t... e

Fig 1164

T... E...

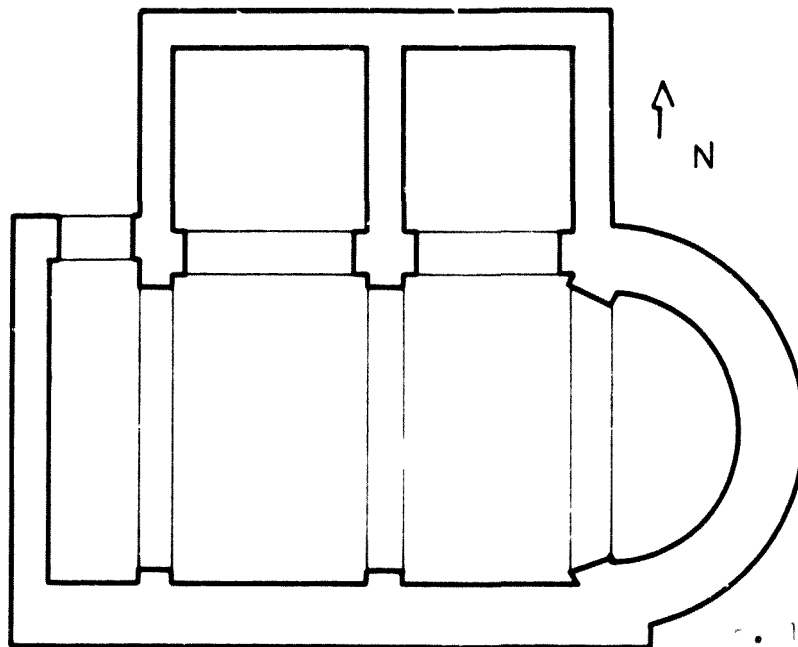

116 1165

l'au... t.

l'alta... ex-
 r... l
 ...
 r, ... t,
 l...
 ... 12...
 l... r-
 t, ... -
 l... -
 ... f... r
 ... f... -
 l... f... -
 ... r... t
 ... t... -
 ... x... f...
 T... el... r... b
 ... h... t...
 ... t... t...
 ... el... h...
 ... el... t...
 ... el... t...
 ... el... t...
 ... el... t...
 ... el... t...
 ... el... t...

1013

1013
div. 243

1013

1013

1013

1013

1013

1013

1013

1013

1013

1013

V

FIG 1168

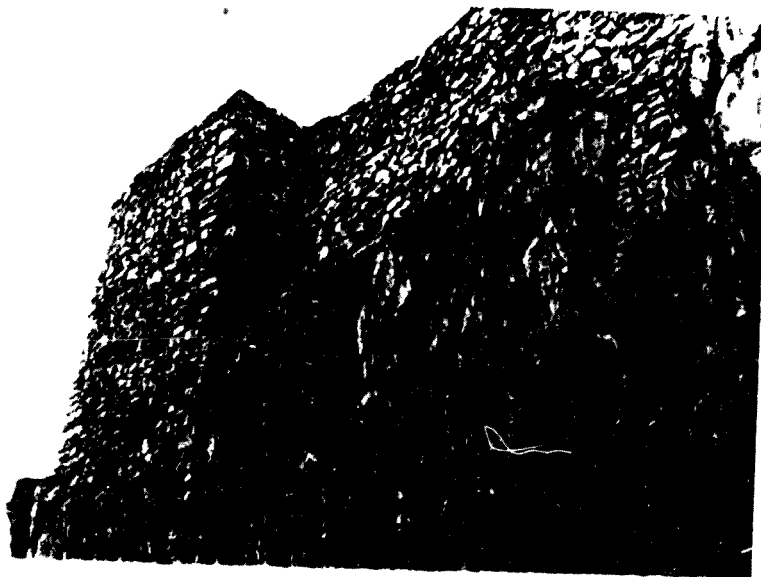

FIG 1169

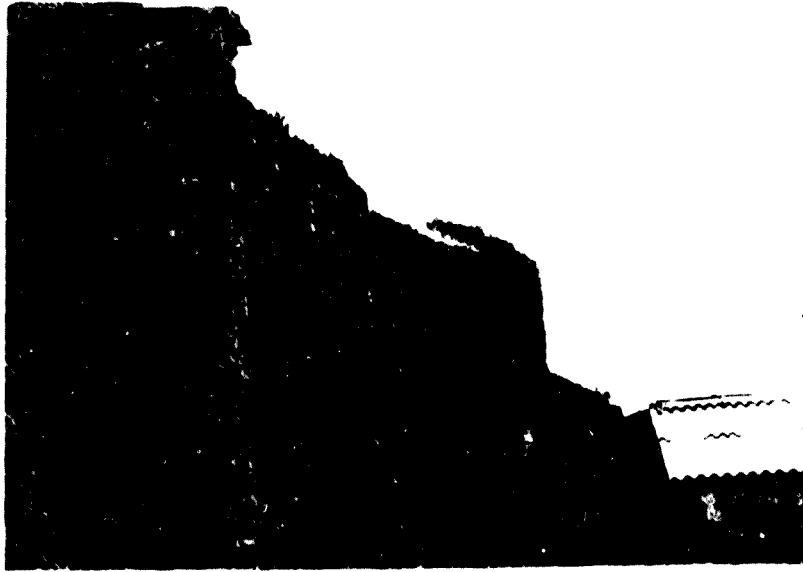
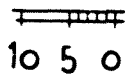
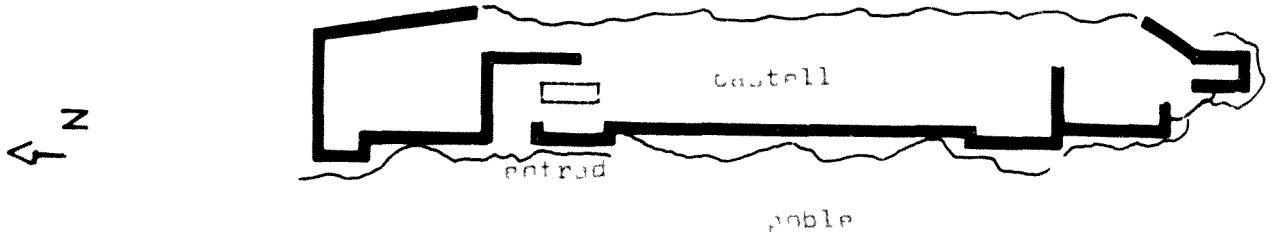
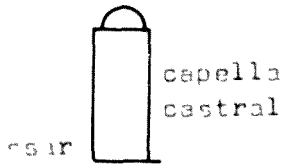

Fig. 1170

ESTUARY del tell. Murall vist des d'un extrem de la
 r. meridional. L'om, dem veure per l'orient del, l'arol
 que aduntem, forma un angle dret i s'orientant, i
 m'per de t're... que J. D. s'itrt en... el de cu-
 aster... e... salins no tenyem... eura... ue li fa...
 ff il l'... t... del... tell, de... ter del... , l'meny
 el... el... l'... re... nta mur... t... l'tre... luster en d'... t... r
 ... l'... e... s... ... XI.

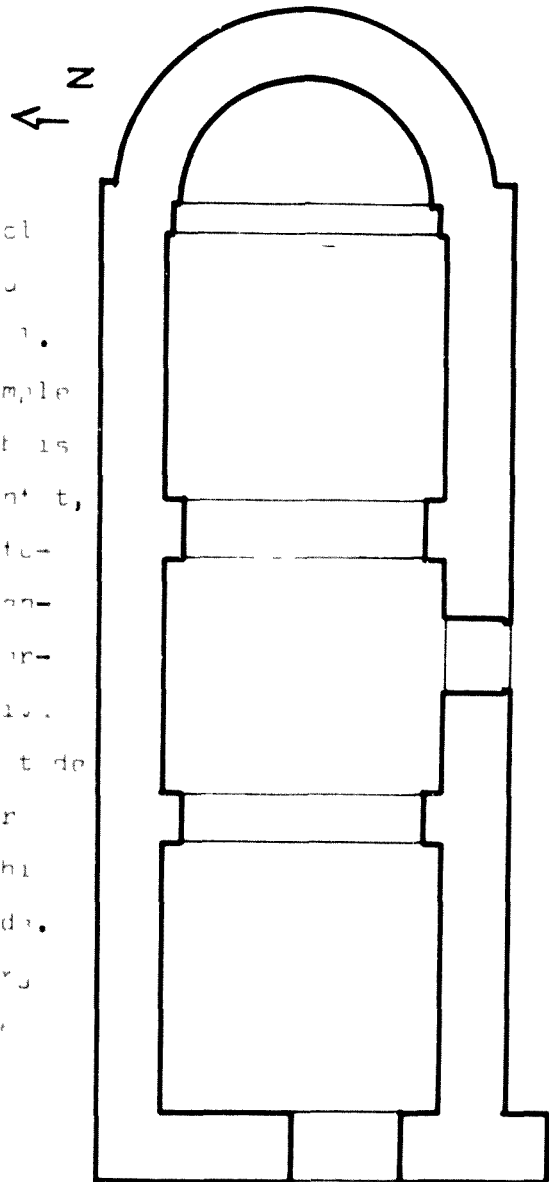

Fig. 1171

lib. 224
 PLANELL DEL CASTELL D'ESTUPANYÀ

L'església de Sant Mi-
 guel, actualment la
 pròpia del tossor, en
 apareix com la porta del
 castell i segurament fou
 també l'antiga porta del
 castell. Es tracta d'un tipic temple
 romànic d'un naos amb tres
 naus amb el naos central
 més ample que els laterals,
 i l'absida amb tres naus
 (tres trams), corres-
 pondent a l'absida de les par-
 tes d'ingrés, l'absida
 amb tres naus de
 mig punt i una posterior
 absida; també a migdia hi
 ha una finestra amb una
 medeix 12, m. de llarg
 i 6 m. d'ample i 2
 m. de gruix del mur.

lib. 225
 SANT MIQUEL D'ESTUPANYÀ esc. 1/100

FIG. 1172

SANT MI... L... D'... Y...

A més... més de dat... gl'... a, hem de fer... ment de l...
rr... de... ot... l... ver, ... t... d... al centre de nu-
cl... et... al... el... al, ... és... t... m... ó... l... d... del... t... le,
i... he... ó... l'extrem... a... t... d... l... stell, ... ir... ó... com... m...
ot... a... re... en... l... at... de... fer... m, ... a... tu... dia... de... a...
t... t... r... d... i... l... t... r... t... l... t... t... a... i... m... t... a... i... f...
los... de... l... ar... re... l'... g... e... n... , ... m... x... e... n... a... d... i... e...
entre... co... n... t... r... t... , ... t... a... l... i... g... e... l... l... e... a... t... l... d... e... m... t...

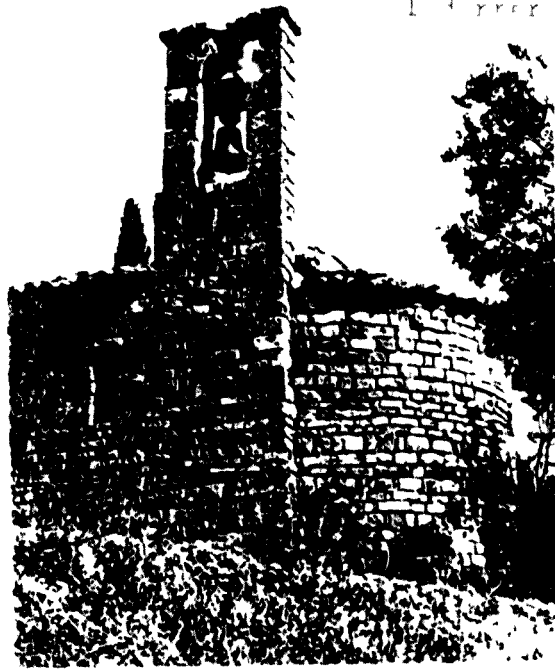
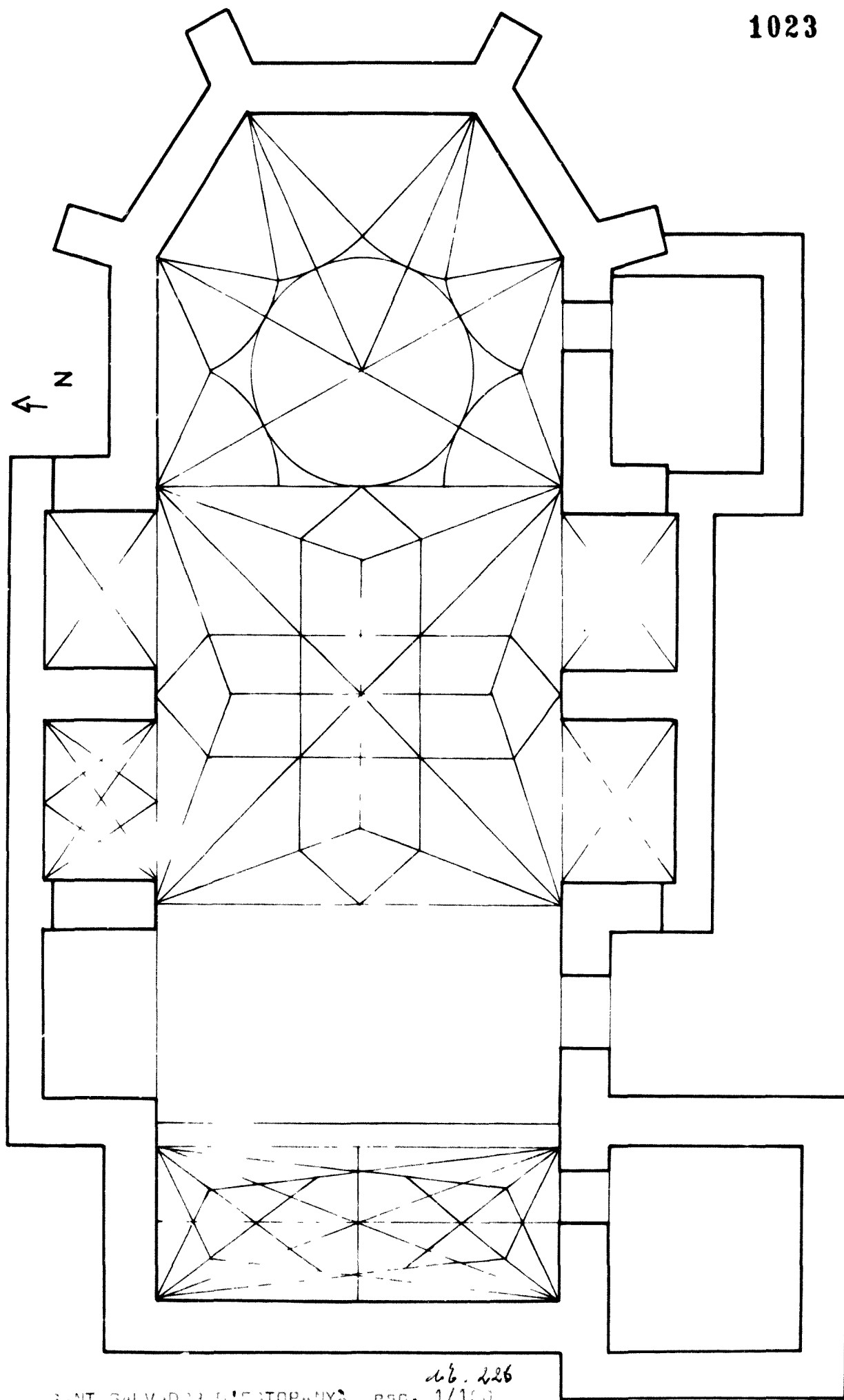

FIG. 1173

l'... r... r... e... t... e... l... a... el...
... r... e... t... e... t... e... y...
... m... ó... e... s... , ... t... r... t... re-
... a... x... a... t... t... e... r... e... l... r... a... x... m...
... t... e... t... e... t... l... t... t... m... ó...
... t... t... e... n... i... g... e... l... e... t... e... t... e...
... r... e... m... ó... d... e... t... e... r... a... j...
... ó... , ... m... l... a... t... e... l... e... r...
... l... e... t... a... l... - ... e... r... e... e... l... l...
... l'... e... t... e... r... e... l'... t... e... t... -
... r... t... m... ó... l... t... e... m... f... l... e... r... l... d... e...
... l... e... d... e... l... e... t... e... l'... e... n... e... m...
... t... r... e... t... e... n... l'... t... r... e... e... l... l... .

ir entre el... x/... l... i... ó... de... a... t... l... l... e... s... a... r... e... e... n... l... n... u...
... s... u... t... r... t... e... n... t... t... u... n... g... a... t... i... c... e... r... e... n... e... n... (... r... e... n... 1171)

aspectes històrics: El castell fou conquerit entorn al 1058 pel comte Ramon Berenguer de Barcelona (1). Ens ho fa suposar la conveniència i acte de fidelitat que establiren Ermenegol III d'Urgell i Arnau Mir de Tost el 17 d'octubre d'aquell any, per la qual dit cavaller es va comprometre a no acceptar "castrum Estopagnano nec alia terra" del comte de Barcelona i la seva muller sense el consell del sobredit comte (2).

No tenim constància que el castell fos feu d'Arnau Mir de Tost, però ho hem de creure. Galceran Crimeny, castlà del castell d'Àger i servent d'Arnau, el 1094 llegava dit castell en el seu testament al seu fill Galceran (3), disposant així mateix que Berenguer Miró d'Estopanyà tingués tot llur honor a la Ribagorça mentre fos el seu fill menor d'edat i deixant-li la meitat dels beneficis (explot) de les seves dominacions, que incloïen el castell d'Estopanyà. L'altra meitat la reservava pel seu fill, al qual deuria fer-se tot servei.

Amb dat del 1103 per via també una conveniència establerta entre el sobredit comte de Barcelona i Geribert Mir sobre la tenença de dit castell (4) i un jurament de fidelitat prestat per Berenguer Isara al comte de Barcelona per aquest castell d'Estopanyà (5). Volem precisar que Berenguer Isara fou tronc de la línia dels Berenguer d'Àger i ell mateix castlà del castell d'Àger i un altre del castell fidel a Arnau Mir de Tost. El 1112 Ramon Berenguer d'Àger donava a Sant Pere un lloc a Estopanyà, el qual afirmava haver-lo heredit del seu pare, l'estament Berenguer Isara. En el document es donen com afrontacions d'Estopanyà el castell de Miravet, Reguard el N., el castell de Pilzà i el Puig de Cega a Ponent (6).

Si d'Arnau Mir de Tost dubtàvem que fos feudatari pel comte de Barcelona del castell d'Estopanyà, del seu net Guerau Ponç de Cabrera en tenim constància. El 1131, en l'acte de devolució de béns a la Cànonica d'Àger, li feia donació d'una terra a la partida de Fulana dins el terme d'aquell castell (7). També en el seu testament del mateix any, deixava dit

castell en herència al seu fill Ponç Guerau, disposant que per ell el posseís el seu germà Ferrer (8).

Del 1172 posseim igualment el testament de Guillem d'Estopanyà, que deixà el castell al seu fill Guillem (9) i del 1174 llur atorgament en feu a Bernat d'Estopanyà per part del vescomte Ponç Guerau de Cabrera (10). El document és prou interessant per quant el vescomte li infeudava amb pacte que hi tingués "quinque cavallarios cum suum corpus et cum ei", disposant que si moria el posseïssin els castllans, que aquest els posi de la forma com Miró Isarn ho feu per Geribert Mir. A més a més li donava en feu la meitat del castell, la castlania, el quint dels delmes i 300 mancusos d'or dels que "exierint de illa cequia (de Pinyana)", el castell de Camporrells i el de Baells "per fevo"; també el castell de Natxà en propi alou, que el vescomte Guerau Ponç havia donat ja a Berenguer Miró i P. d'Estopanyà. El vescomte acceptava del dit Bernat 500 sous "in rem valentem" i disposava que els 300 mancusos fossin satisfets dels beneficis de Pinyana i Cofera-explets-. També convenia el vescomte que entre Berenguer d'Estopanyà, G. d'Estopanyà, R. Gombau i Pelegrí devien mantenir una guaita assídua al castell de Natxà i que Ramon Gombau tindria els castells esmentats per Bernat d'Estopanyà. "ad opus" de Sant Pere de Àger es reservava, finalment, un "stollat" en cadascun d'aquests castells, menys en el d'Estopanyà, així com el delme i primícies de les seves respectives esglésies "sicut Gerallus Poncii scripsit cum muliere sua Alvira in manu P. Guillelmo abato".

En la butlla papal emesa el 1179 per Alexandre III, entre els béns patrimonials de Sant Pere, s'hi recull un alou a Estopanyà amb llurs pertanyences (11).

En Jordi Boix ens informa que el comte de Barcelona, en infeudar el castell a Geribert Mir el 1064, es reservava l'església del castell dedicada a Sant Martí, en l'actual fossar (12). La que ressenyem de Sant Miquel.

El 1196 l'honor d'Estopanyà era encara en poder de Ponç Cabrera, vescomte d'Àger (13).

- 1) Gr. Geograf. de Catal., 12 p. 396; C. Guitart Castillos de Aragón, I p. 132 (Saragossa 1976)
- 2) Tch.doc. 41; 3) ACU cart. I, 70
- 4) L.F.M., I fols. 25 v.-26 v. trans. M.Rosell p. 58 doc.40
- 5) L.F.M., I fols. 26 v. trans. M. Rosell p. 58 doc. 41
- 6) Tch.doc. 222; 7) Tch.doc. 248; 8) Tch.doc. 250
- 9) Tch.doc. 410; 10) Tch.doc. 431; 11) Tch.doc. 477
- 12) ibid. nota 1; 13) C. Guitart op. cit. p. 132 vol. I

partides de terme: Pla, Revollosa, Seu Vella, Salze, Cavallermí, la Quadra, la Perera, Múria, Muga, Regatell, Façada, Molà Irena, Serrat de Cubes, era del Mill, la Barraca, Pedres Picades, Planté, Decall, Tallada, Perpellà, Sassets, Serra del Muga, lo Morral, Congost, Planes, Ponal, Cllota, Guaries, Canelles, font del Canal, font Rodona, font del Boix, del Francell, font d'En Muga, de Seganta, de Naranda, de Senara, de la Governera, de la Concepció, de Caxap, de les Olles (al Prat).

Cova de Perpellà (diuen que els moros feien senyals des d'ella).

A Salze, a Orons de Verni s'hi troben restes d'un cementiri medieval.

A més a més de les esglésies esmentades, hi podem afegir dins del poble, Sant Macari de la Collada (s. XVIII) i Sant Quilis.

Entre les partides documentades destaquem: Riu Reguard (any 1094 ACU cart.I,70), Mont de Sega (ibid.)

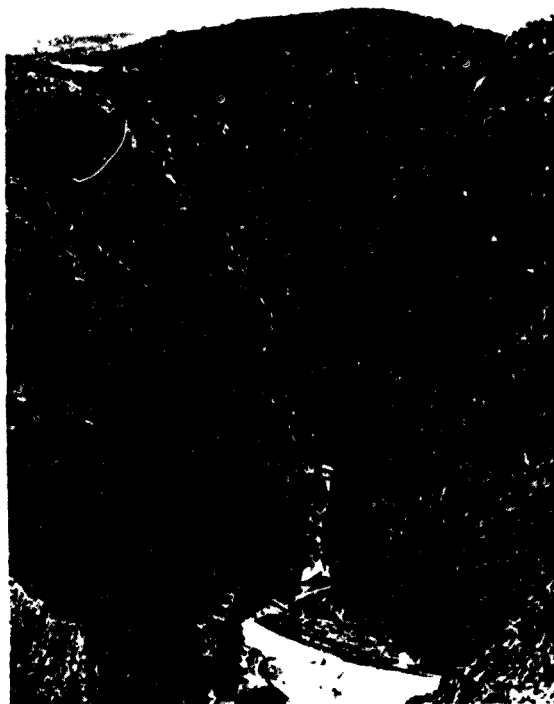

FIG. 1174

FIG. 1175

FALÇ, municipi de Tolba. En la fotografia superior hom pot veure la gran barrancada i engorjat que presideix aquest castell des de la seva carena, tal com es visualitza en la panoràmica que oferim.

FIG. 1176

FALÇ. Castell.

Es pot veure encara la seva torre rodona mig en peu presidint les restes del castell, del qual es conserven encara parts importants de muralla.

En la fotografia inferior es veu el conjunt des de l'interior, per la banda oriental. Es distingible també l'aparell petit propi de finals del X i primera meitat del s. XI de les torres rodones i guaita, entre les quals cal incloure la de majors mesures del plànol, car és l'element més primitiu del conjunt, funcionant en un principi com torre fronterera.

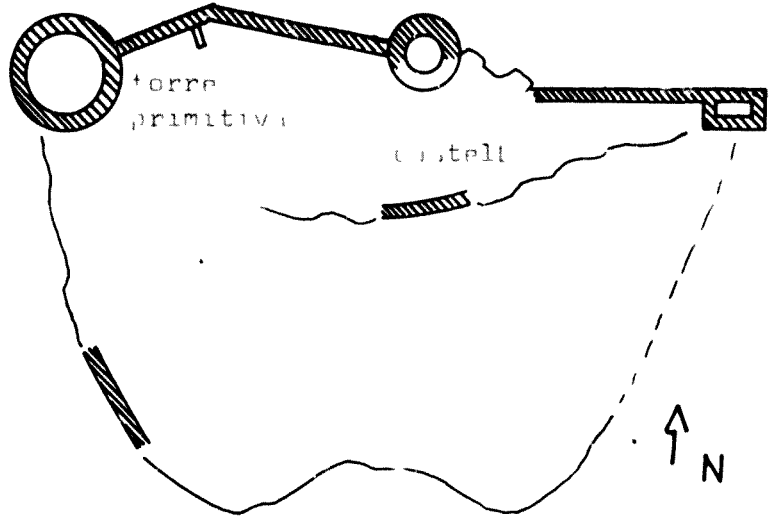
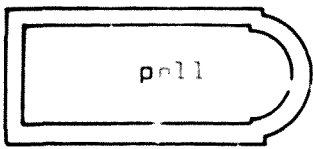
FIG. 1177

ment més primitiu del conjunt, funcionant en un principi com torre fronterera.

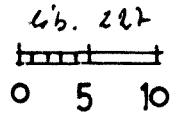
Sobretot hi destaca les finestres d'espitllera i una "letriera" semblant a la que apareix

Vilanova.

J.F. Esteban Lorente, F. Galtier i V. Garcia Guatas a Nacimiento del arte románico en Aragón (Barcelona 1987), p. 256-258 ens ofereixen un detallada descripció de la torre primitiva conformada per una base macissa, un magatzem amb tres espitlleres, el pis amb la porta elevada i el darrer pis defensiu. Pisos tots de fusta amb reculada de 27 cms., menys el de la porta de 40.

PLAN DE LA TORRE PRIMITIVE ET DU CASTELL

Torre de 3,10 m. de diàmetre interior, 2,0 m. de gruix de mur en lloc on hi ha una alçada d'uns 15 m. La porta es cobreix amb un ràfec de mig ent. El cos defensiu sembla ser posat a 7 fusts que segurament es clurien amb dintel·ls de fusta de l'horien de ut com el far externament amb troncs i també de fust.

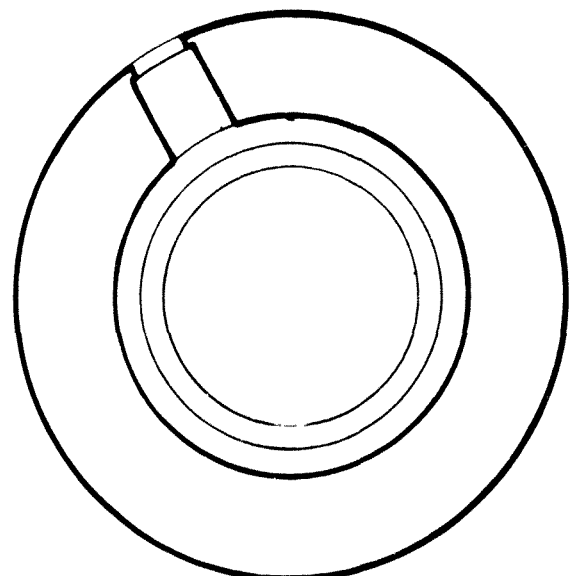
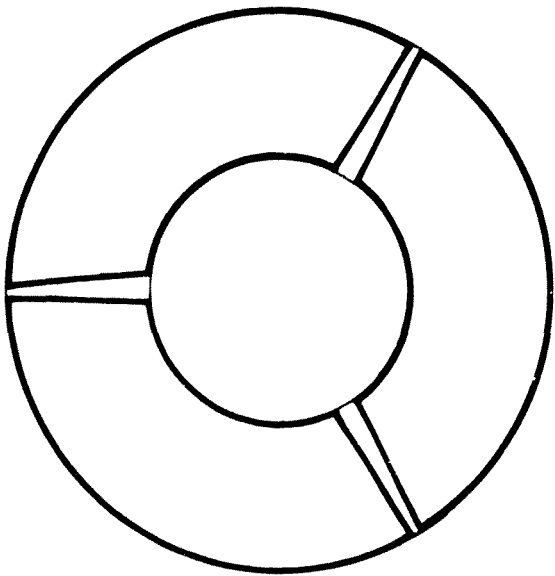

Fig. Torre primitiva. - T.

46. 228
p. 1/100

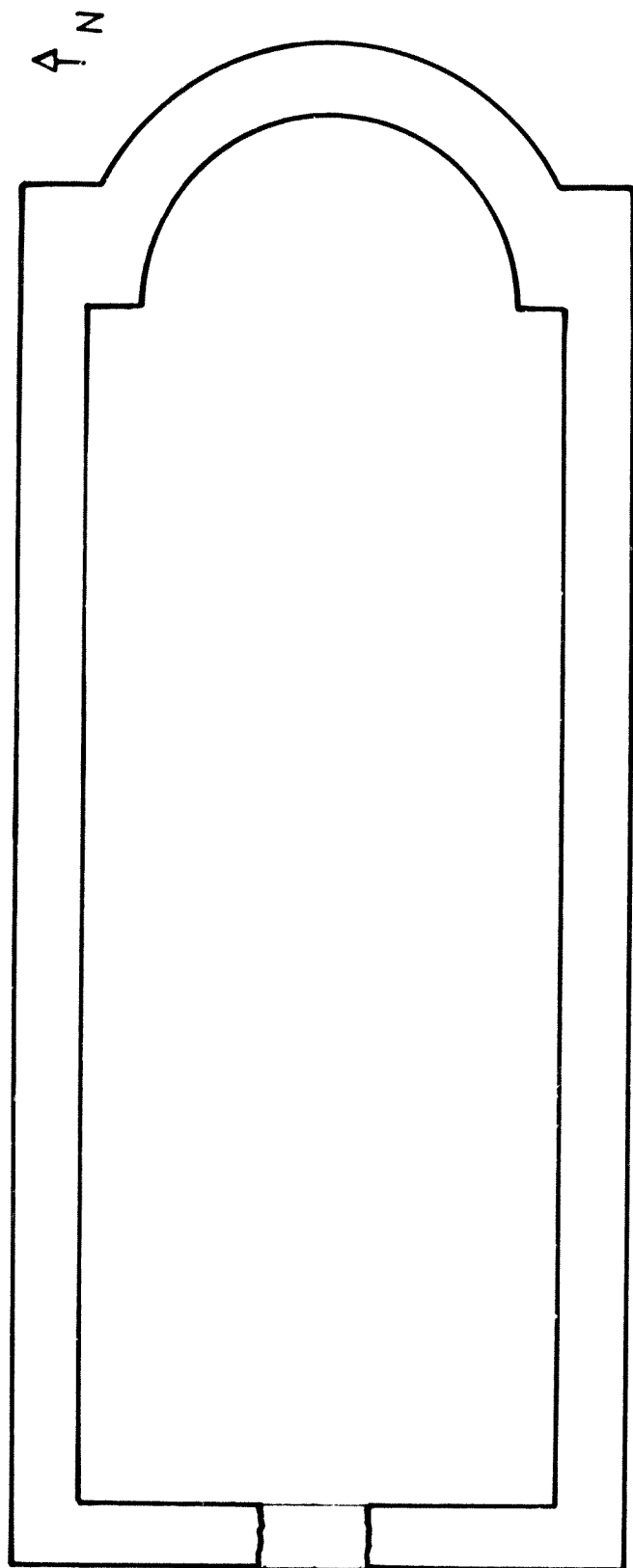
FIG. 1178

FIG. 1179

FALÇ, església de St. Just i St. Pastor.

En la il.lustració superior hom pot veure el que resta de la seva façana bastida al s. XII així com la major part ampliada de la seva fàbrica, quan fou reformat el temple a mitjan del s. XII, car fou seu d'una comunitat regular de canonges que hi sojornà fins el 1161, quan l'extinguí el bisbe de Lleida i la subordinà al prior de Roda. La seva portada romànica fou traslladada a Tolba, però en la fotografia inferior es veu encara "in situ" alguna resta com la mostrada.

Scale 1/100
No. 229

ESQUELLE DE LA PORTE EN FERME A DOUBLE ARCHES

FIG. 1190

FIG 1181

TOLBA. Actual façana romànica del s. XII pertanyent a l'església de Falç. AL seu entorn gira el passat del despoblat esmentat. Interessa destacar dita portada per les seves semblances amb la de Muntanyana o la de Natxà, de la mateixa època i fins amb la de Covet (Conca d'Allà), per tal com ens il·lustra de les penetracions i influència del romànic

del camí de St. Jaume de Compostela, que tenia per aqueixa zona rutes importants de peregrinatge. El mateix veurem en el cas de Iluçars, amb una escultura ben propera a la de Roda d'Isàbena i amb un tema d'escaquejats, present també a Alaó, que haurem de relacionar amb el mon jaqués.

Aspectes històrics: En el 1140 era conquerit ja el castell de Lluçars, juntament amb el de Castell i el Squarri pel rei d'Aragó, segurament amb el suport de les forces d'Arnau Mir de Tost (1). Hem de suposar que el de Iluçars, Feliu i Vicomte, era un ric i més que no el 1160 per raó d'Arnau Mir de Tost i el rei aragonès, que li donà dels seus feus, esdevenint d'aquella línia, llavors, fins la d'actualitat, una comunitat d'ells. Així i tot, el rei aragonès, per a garantir el domini del castell (2), el feu l'encarregar a un ric noble i li donà el feu de l'element de treballar.

El rei aragonès, en el 1140, donà el feu de Lluçars i el castell al rei de Castella, el rei de França, el rei de Portugal, tot això a canvi de la seva ajuda per a la conquesta del domini de Lluçars. A partir d'aquí fins al 1160, data de la conquesta definitiva, el mateix rei de França, el rei de Portugal, el rei de Castella i el rei de Aragó, que el feu de Lluçars, el feu de Tost i el feu de Roda i el feu de Vilafranca, en el seu testament del 1170, en el qual llegim que el feu de Lluçars era el feu de l'any de l'any -el vescomte Arnau Mir de Tost, com a regent, ve com a feu de Lluçars el feu de Lluçars en feu del rei d'Aragó (3) i Arnau (4).

El rei comte Arnau Mir de Tost, en el donar el feu al seu fill Arnau Mir de Tost (5), el qual el feu de Lluçars el 1170, segons Guiferré, que ens informa també, que n'era tinent entre 1111-1112 i Arnau Mir, juntament amb el de Beabarre (6).

1) Cr. Geogr. de Catal., 1 p. 110; F. Fitó Reculls, p. 110

2) Cr. Geogr. de Catal., 1 p. 110; 3) C. Guiferré Castillos de Aragón, I, 21 ref. 3.ª i carr Honores y tenencias en Aragón; 4) Annales de Midi, vol. 60 ne. 32 (Toulouse 68)

5) Annales de Midi; 6) Annales de Midi, 50; 7) C. Guiferré ibid.

Fig. 1182

FET. L'antic terme de Fet, avui anèxat al municipi de Viacamp, ha esdevingut un indret despoblat d'ençà es construf l'embassamnet de Canelles en els anys seixanta. El poble deshabitat conserva encara l'antic emplaçament, sobre d'un gran penyal vistent del riu Ribagorçana. Res resta del castell medieval i l'església, al peu del penyasegat, transformada totalment en un estil gòtic tardà datable dins els s. XVI-XVII, s'està malmetent ràpidament.

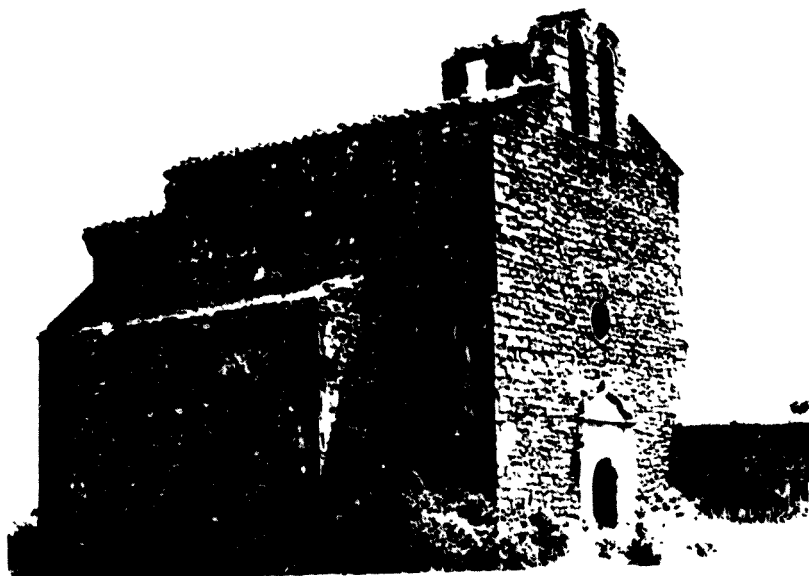

FIG. 1183

FIG. 1184

FET. Església de St. Miquel. Hom pot veure encara en aquestes il.lustracions la fàbrica del temple externament amb la seva planta gairebé en creu, després de l'afegiment de les dues capelles laterals en l'únic tram de la planta de nau. Un gran absis poligonal presideix aquesta curta nau longitudinal presidida per un petit vestíbul.

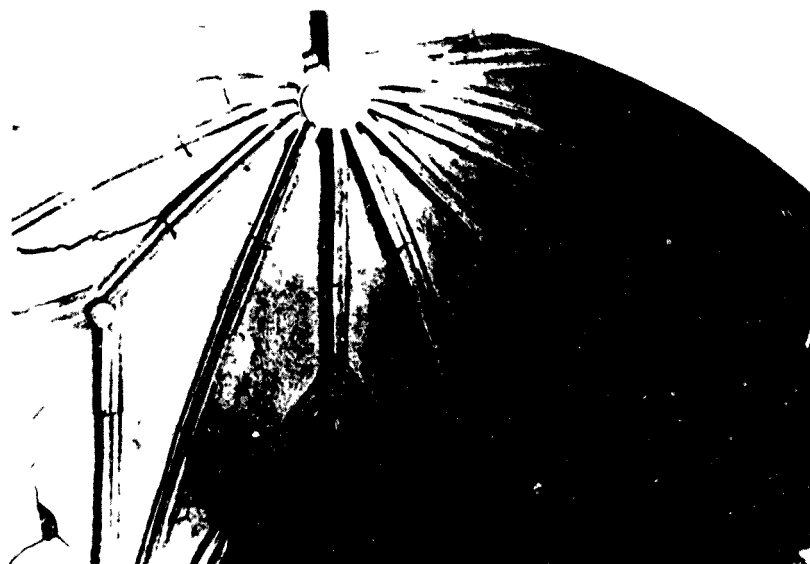

FIG. 1185

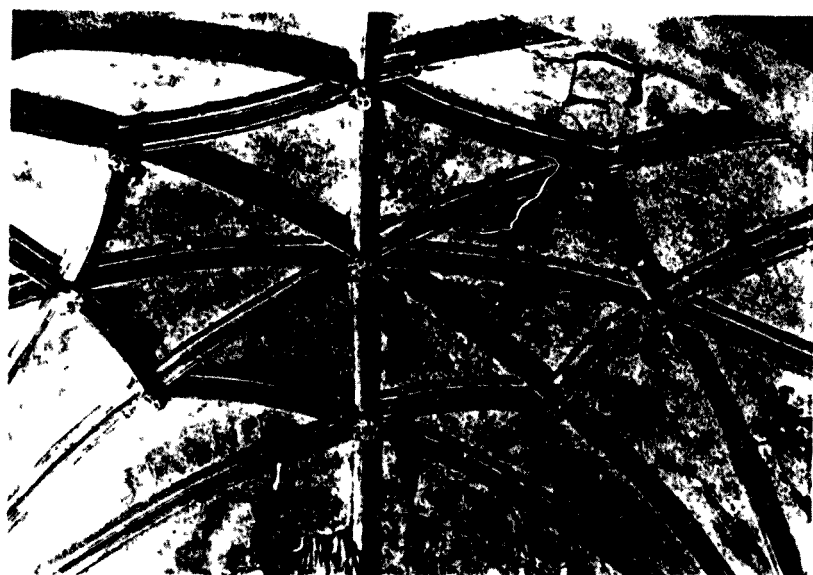
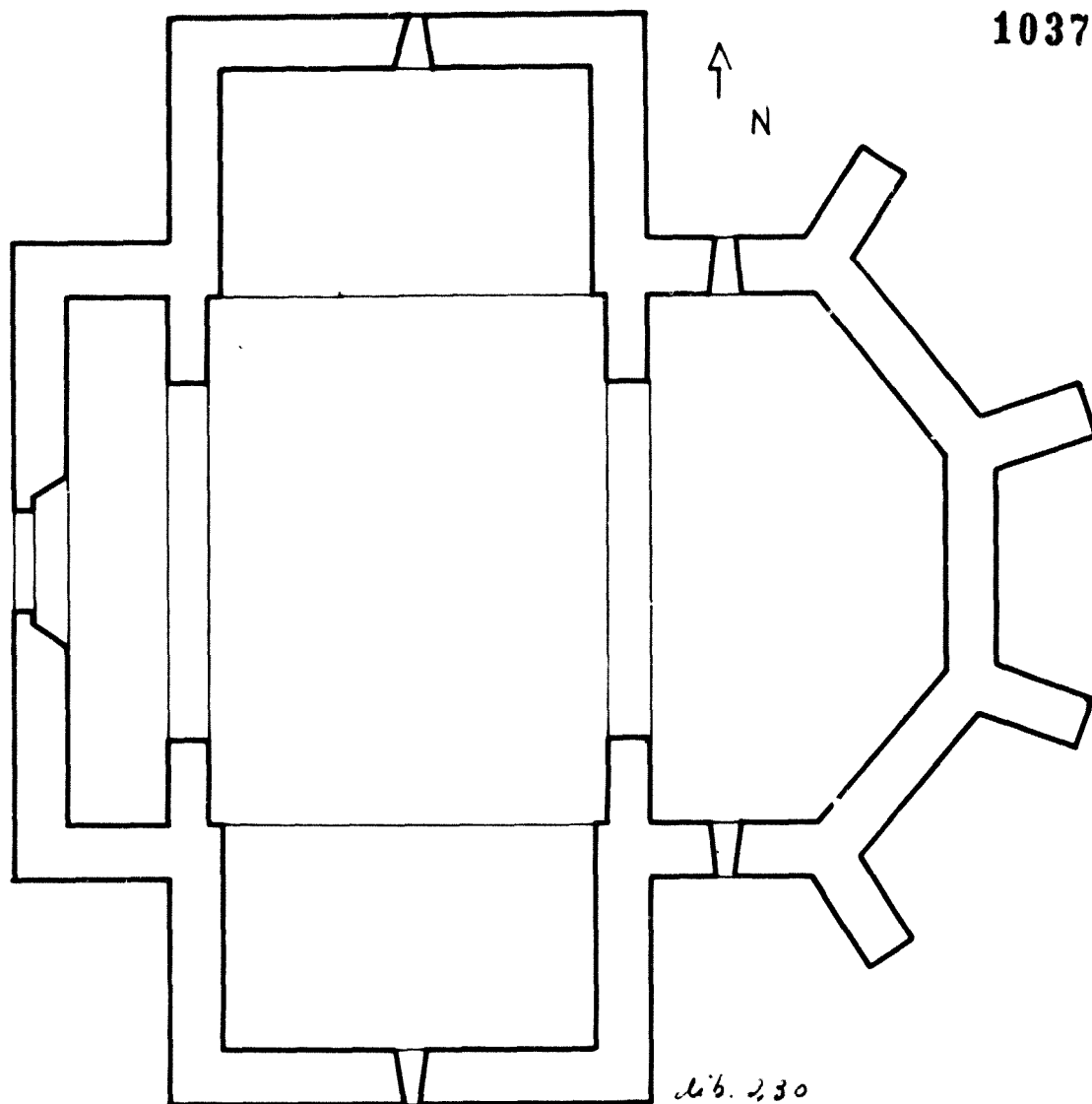

FIG. 1186

FET, església de St. Miquel. Voltes nervades,
 estelades de l'absis i la nau. El seu estil
 tardívol enllaça amb un gòtic peculiar d'aquests
 indrets, present també a l'església parroquial d'
 Estopinyà i en la de Pilzà.

ESGLÉSIA DE ST. MIQUEL Esc. 1/100

FET. Planta de l'església de St. Miquel. Tal com ho descriu, hom pot veure la planta d'una nau gairebé quadrada a escala 1/100, de sostre molt elevat, amb les peculiars voltes estelades que presentem datables dins el s. XVI o més tardanament.

L'absis poligonal, presentant també sostra nerviat i contraforts externament. Les capelles i la portada d'ingrés semblen pertanyer al s. XVIII. L'estat del temple es ruïnós i amb perill d'ensorrar-se tot.

aspectes històrics: La primera referència sobre aquest castell data del 1046, quan ja l'havia conquerit Arnau Mir de Tost, car en aquest any donava a l'abadia d'Àger el delme de les seves dominicatures dins el terme del castell d'Àger, del de "Feced", Bellmunt i Sant Llorenç del Montsec "qui nobis ad venit hec omnia de Domum Dei sive de aprisione..."(2).

Novament el 1048 Arnau i la seva muller Arsenda feien una nova acta de dotació a favor del Monestir d'Àger, en la qual li atorgaven distintes esglésies, entre elles les de "sub speluncha de Feced et infra terminos eorum", determinant que feia la donació amb primícies, oblacions i defuncions juntes i "cum alodiis et vines" (3).

Finalment el 1068, en la darrera i més solemne dotació de la Canònica d'Àger, els susdits atorgants, fundadors d'aquella, li donen entre altres castells el de "Feceda" en ple alou (4). Curiosament entre els castells de l'abadia que s'enumeren en la butlla del papa Alexandre III del 1174, no apareix convingut el castell de Fet, pel qual hem regut que tractaria de l'espluga de Fet, antiga udrada de solada, que no coincideix amb el dit castell (5).

Es veu que el castell fou potest t d ls vescomtes d'Àger. El 1139 el vescomte Guerau Pon, de Cabrera, el donava a Bernat Arnau i ferra de Sirbet; dos anys més tard el domini de l'abadia d'Àger (6,7), semblava sense que tingués cap dret de si es tractava en el dit castell de l'espluga o mentada de Fet, ja tenim en compta, com en el fescut de Berenguer de Torroja del 1150 figurava entre els castells que deixava en herència al seu fill, Bernat Arnau i el tenia juntament amb els de Clarimunt, Finestres, Àger, Blancfort, Algerri i Ibers de Joguera en penyor de 100 morabetans que havia prestat al vescomte Pon, Guerau i al seu fill Guerau Pon, de Cabrera; possessió confirmada també per Ramon Berenguer d'Àger (8). El 1167, com el vescomte Pon, Guerau promulgà la Pau i Treva dins els seus dominis ve comtals, entre els castells que consten en l'acta, hi figura el de Fet (9).

1) Br. Geogr. de Catal., 1 p. 394; 2) Tch.doc. 19;

3) Tch.doc. 22; 4) Tch.doc. 83; 5) Tch.doc. 477;

- 6) Tch.doc. 241; 7) Tch.doc. 248; 8) ACA Trasllats de Pròs-
per Bofarull, llibre 8 ne. 337 fols. 213-217
9) Tch.doc. 529

partides del terme: L'Horta (actualment negada per l'emba-
ssament de Canelles), lo Mall, Cot, Merral Tort, Coma de Mo-
ra, Glenxa del Pinar, Fomàs, Sabinós (trencada amb Finestres
per Bellmunt), Pilaret, Pinar Jordà, Ollot de Cot, ço d'Ai-
guadé, ço de Jaumet, ço de Guillem, ço de Cotanda.

FIG. 1187

FINESTRAS (B. ixa Ribagorça; art. mun. de Fet)

El oïlle trullat és de la banda de migdia. Configuració de la carretera que descendeix del castell per això el r- de el centre i configura el oïlle, on és l'edifici, el molí de l'oli i el font del oïlle amb el que dona el oïlle.

103.

conjunt de Finestres.

FIG. 1188

Destaquem el molí de l'oli de presa amb el oïlle amb tot el trullat amb els de pedra picada. L'oli fou la principal riquesa d'aquell poble abandonat arran de l'embassament de Cinelles; en tota la zona hi cojornen encara les grans piques de pedra per l'oli-trullat.

FIG. 1192

Premsa senzilla del molí de l'oli, semblant a les del vi i també a la del molí de la Cova de Moró (Pallars Jussà) vegeu: F. Fité Un aproximament a l'estudi dels molins del Montsec i la Vall d'Ager "Acta històrica et archaeologica Mediaevalia", 4 (1963) p. 217.

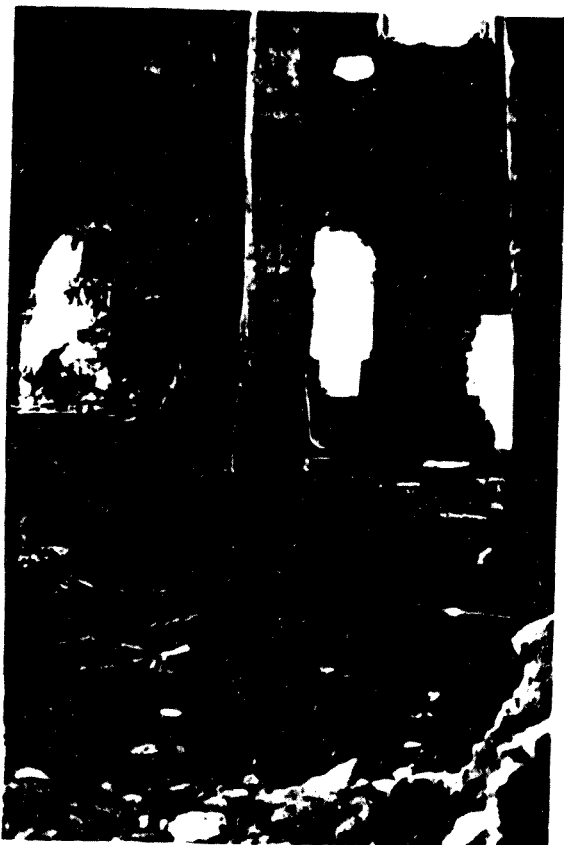

FIG. 1193

El més impressionant del lloc, si més no, és el castell, o millor el conjunt de fortificacions establertes a banda

i banda del congost, conformat per punyents crestes calcàries que gairebé conflueixen en l'estreter de la barracada, deixant un espai molt petit en aquesta zona inferior del congost. Estem convençuts que la pròpia i peculiar disposició del terreny, tan escarpat, es conjuga per la configuració de l'etimologia del seu topònim.

Fig. 1194

CASTELL DE FINESTRES

Del nucli fortificat de l'abadia del poble, que s'edificà sobre un talús d'ell, resten dos edificacions, de les quals solament en resta un en peu, d'una de les quals mostren en el líl cel de d'entorn. El més encor, un volt de cinc o sis metres de gruix, com si es tractés d'un presó o d'un celler. Sobre, sembla un hach guó tres

Fig. 1195

l'edifici. Formaria tot el cos de la torre? Les mesures de l'edifici encor són 8 metres, 5 ms. d'altura i el mur presenta un gruix de 1,5 ms. Com és pot veure, el dovellat de la porta és baix medieval i més tardà a l'arquitectura irregular i difícil d'establir una datació sense recerques arqueològiques. S'ha de considerar una construcció transformada i en ús fins molt tardament.

L'església té una altura de 10,5 ms. per 10 ms. d'amplada; el mur d'un metre de gruix podria ésser el perfilat del temple interior en algun indret.

FIG. 1196

Imagin... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

FIG. 1197

-
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

L'església en procés
de destrucció era ja
d'estil barroco popu-
lar i res permaneceixi
del vell edifici romà-
nic.

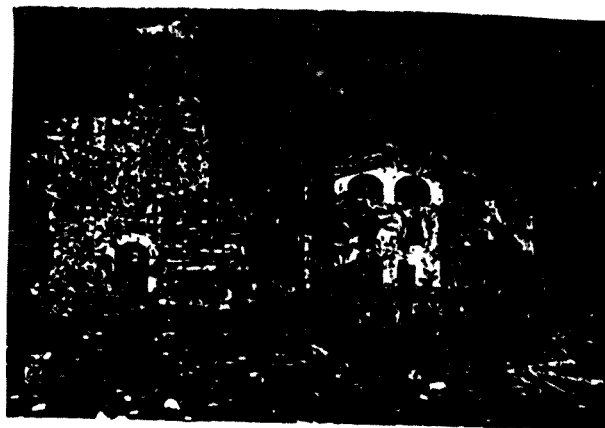

FIG. 1189

f. 102

Santa Maria
Finestres, m. Fet; E.P.
(289, 4°18'17" - 42°00'24")
fotos (a dalt) Racó del poble, amb la façana
de l'església (setembre 1976).
(a baix) Vista interior de l'església
(setembre 1976)

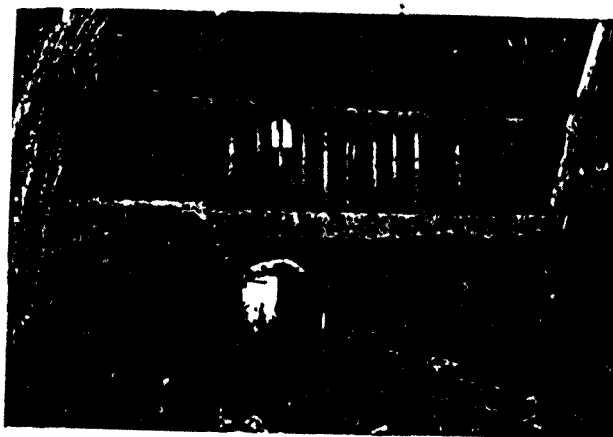

FIG. 1190

dar de l'ag-
glóli.

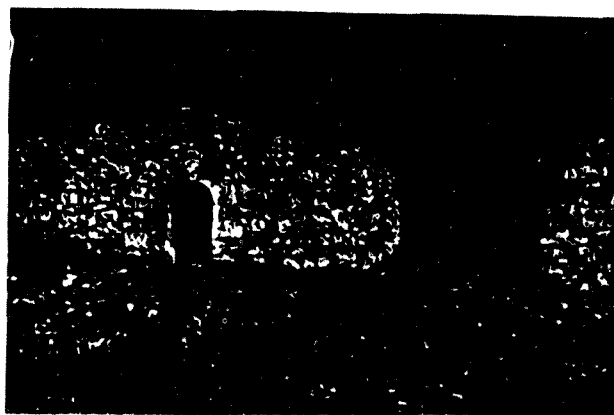

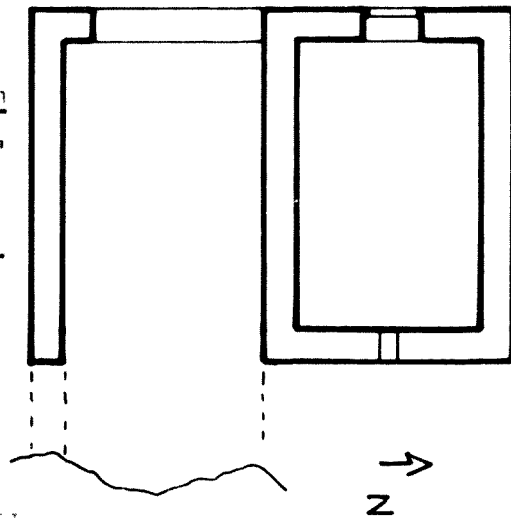
FIG. 1191

Sant Jaume
Finestres, m. Fet, A convent,
s/c (1976), anp
(289, 4°18'30" - 42°00'20")
foto Façana de l'església
(setembre 1976)

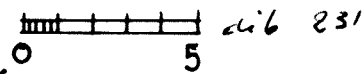
o stell

(fots. Arx. Gavin)

El 1129 el vescomte Guerau
 Pon, de Sabera deixava
 el castell en feu Ar-
 nau Pere de Sirveto, jun-
 tament amb un "repartim"
 que hi havia (7); el
 1131 dit vescomte retor-
 nava l'at di d'Ar-
 nau el condomini que li ha-
 via pres en aquell lloc
 (7).

La butlla d'Alexandre III
 del 1174, ratificant i equi-
 merant el repartim de l'Ar-
 nau de Sant Pere d'Ar-
 nau, donà com curia de la

seve l de l'eglésia de Sant Pere de Sirveto, fins a
 d'aquest lloc, i d'altres (segons el lloc)
 del castell (3).

- 1) Tch. doc. 3; 2) Tch. doc. 40; 3) Tch. doc. 6;
- 4) Tch. doc. 73; 5) Tch. doc. 83; 6) Tch. doc. 41
- 7) Tch. doc. 148; 8) Tch. doc. 177

partides de terme: Les Colls, les Dolanes, l'Alfons, els
 Pilans (existeix un llegend del lloc), Guiles, Font de Vi-
 cent, Cau Jerc, Camí de la Font, Vinars de Dalt, Font del
 Coix, Sucarrada, la Dolada, el Castelló (hi ha restes de
 haver-hi existit un castell i també la tradició; nosaltres hi
 hem recollit ceràmica i els restes de murs permaneixen),
 font de la Figuer, Camí de Fet, Montros, Sabinós, la Vila
 (ermita), la Bossa, Sant Martí (ermita), Camí del riu, camí de
 Blancfort, la Guiller.

TORRE DE LA GIRBETA

(Vila de Ribagorça; mun. de Viacamp). Actualment, el poble de la Girbet, ja abandonat, s'ubica molt més avall de la localització de la torre. Creiem que actualment era proper a ella, ja que hi trobem també només un llug, l'església

FIG. 1199

... i una ruïna de la torre de Sant Joan del País. Per això, a la localitat, entre el del gran sistema darrer del s. X o XI, hi ha una torre de la qual s'ha conservat

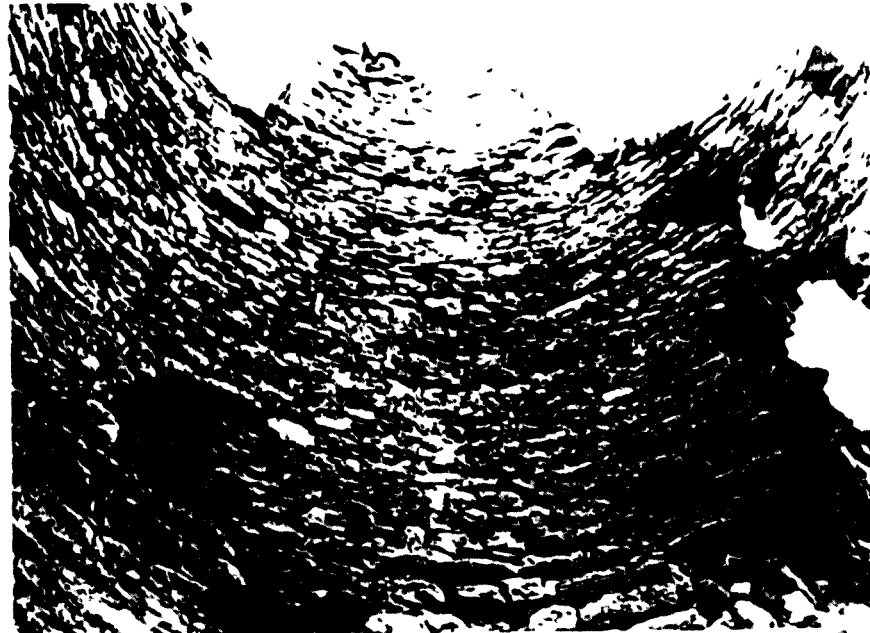

FIG. 1200

... d'una torre, fent un poble o caseriu...
 ... tlla de la torre...
 ... r... ..

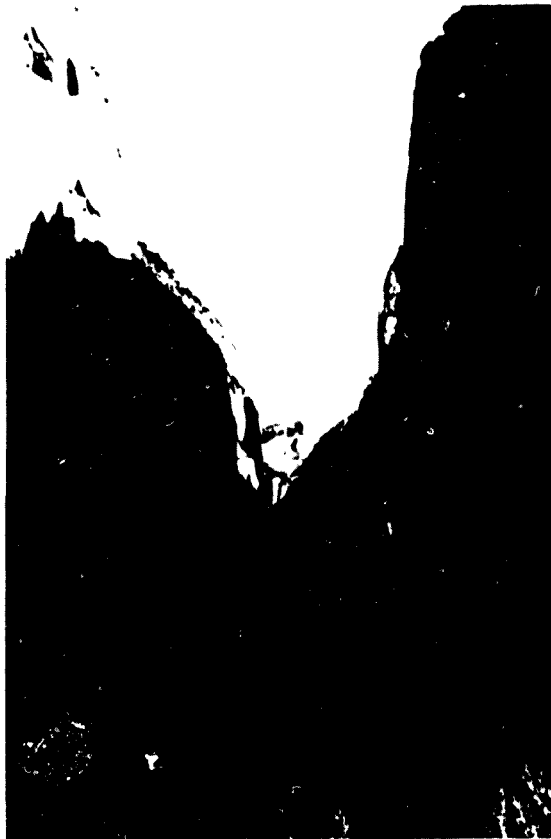

Fig. 1201

Estret de Bonrebei, que divideix els Montsecs d'Ares i l'Estall, davant el qual i sobre una elevada plataforma s'erigeix la torre de la Girbeta, que fa parió, tot definint una línia de torres de frontera, amb Alçamora i Viacamp, ubicades respectivament en els seus flancs, a banda i banda del riu Noguera Ribagorçana, que discorre a través de l'esmentat Congost.

Fig. 1202

A la dreta de l'entrada del pas, en la zona ribagorçana, són encara ben visibles les restes de la capella romànica, de la primera meitat del s. XI, de la Mare de Deu del Congost. Diminuta capella, d'una gran sobrietat, de les comunes com ermites en tot l'indret.

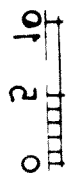
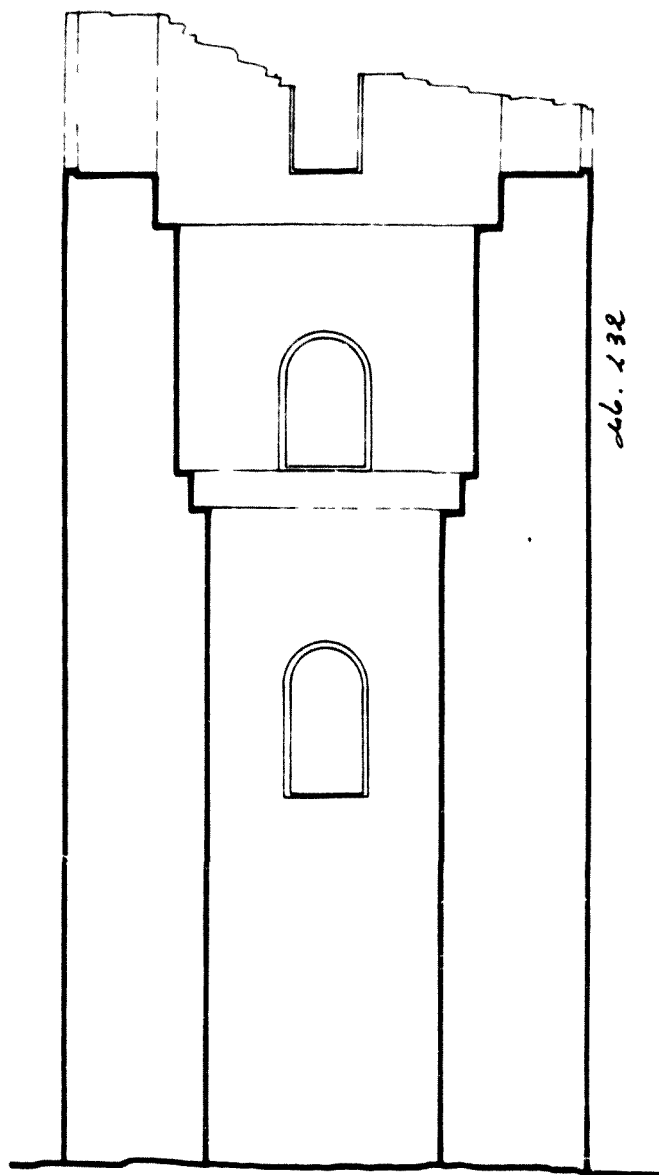
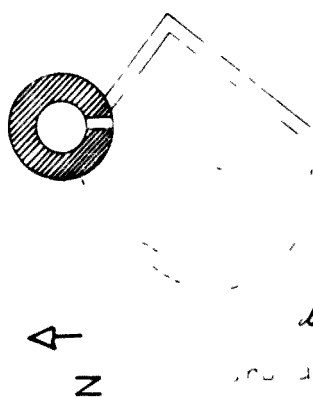
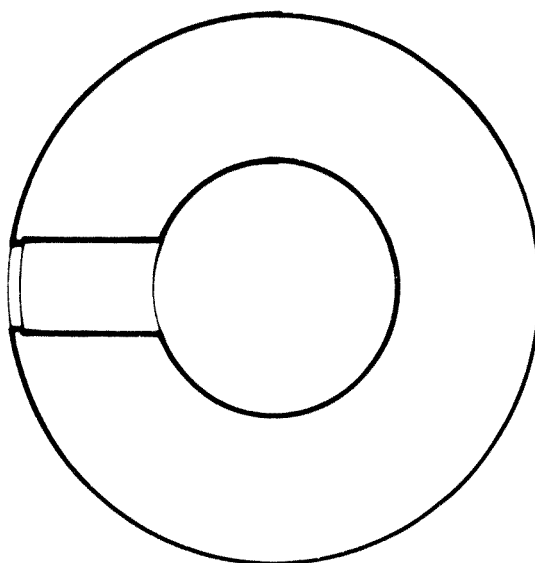

Fig. 1. 1/1

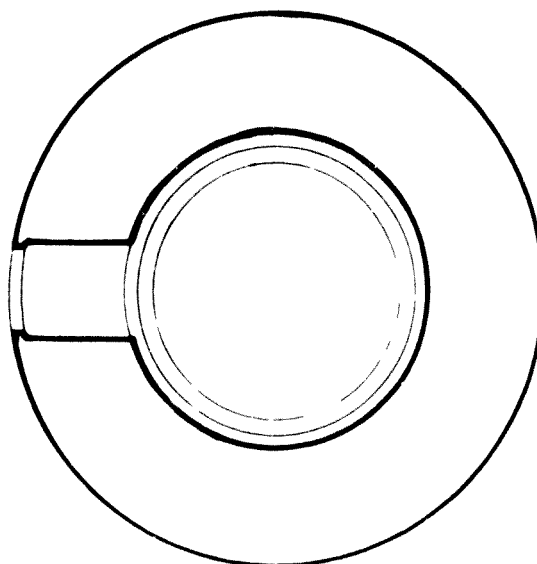

dib. 233

del r. late mur t i la terra, per via t

TERCER DE LA CIRCUITA

PRIMERO DE LOS TRES PISOS

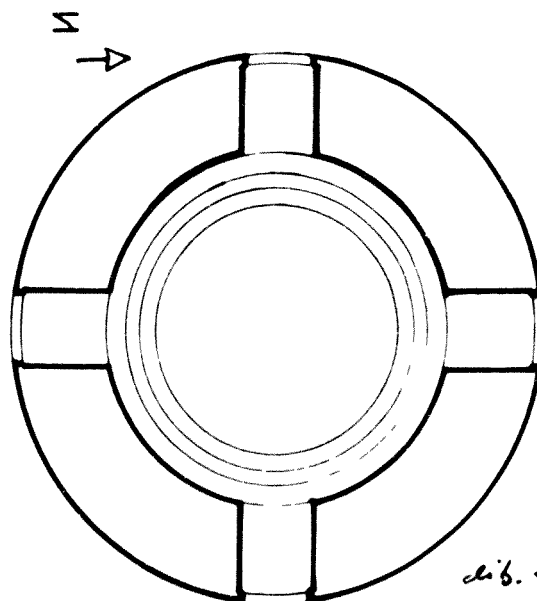

Fig. 1203

Fig. 1204

TERRA LLIBERT

Fort elevat

Detall de la cella que medeix
a la 1a ms. de ruïnes

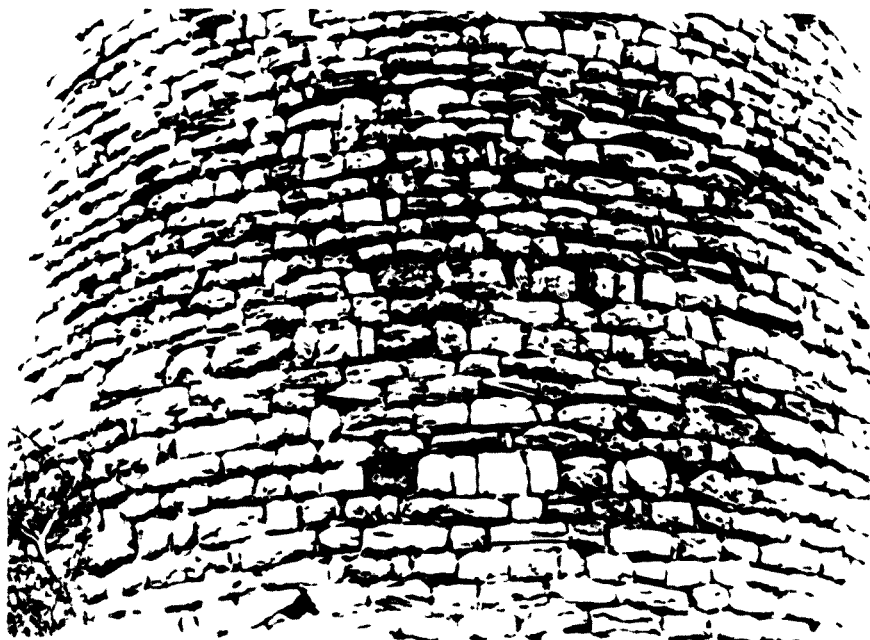

Fig. 1205

Detall de la muntada de l'aparell típic de
la torre.

Torre que no hem trobat documentada i que suposem
que serà dins del terme casteller de Viacamp.

Fig. 1206

Sant Bartomeu de Calassanç
(Llitera). Pedres salinades
de la porta d'un temple ben
interessant

LLAGUARRES (Alta Rib.) Mun. propi.

El castell fou conquerit pel rei Ramir I d'Aragó abans del 1040, segurament amb el suport d'Arnau Mir de Tost, el qual en detentà el feu per dit Rei.

Conjuntament amb els d'Alasquarri i Capella formà en dit període una línia fronterera; Muntanyana i Areny, també feus d'Arnau pel comte del Pallars Jussà, s'adjuntaven a dit indret fronterer.

En el seu testament del 1072 Arnau Mir de Tost el llegava a la seva filla Valença, vescomtessa del Pallars, i al seu net Arnau, el fill d'aqueixa dama, els quals l'havien de posseir per Sanç d'Aragó.

Fig. 1207

Fig. 1208

la Mare de Déu del Pla
 m Llaguarres, Cp. del fossar, s/c (1977),
 construcció romànica (250, 4°09'25" - 42°12'15")
 fotos (al costat i a ma esquerra) L'interior, amb
 l'absis (maig 1977).
 (a sobre) Vista exterior de l'església des de llevant (agost 1974)

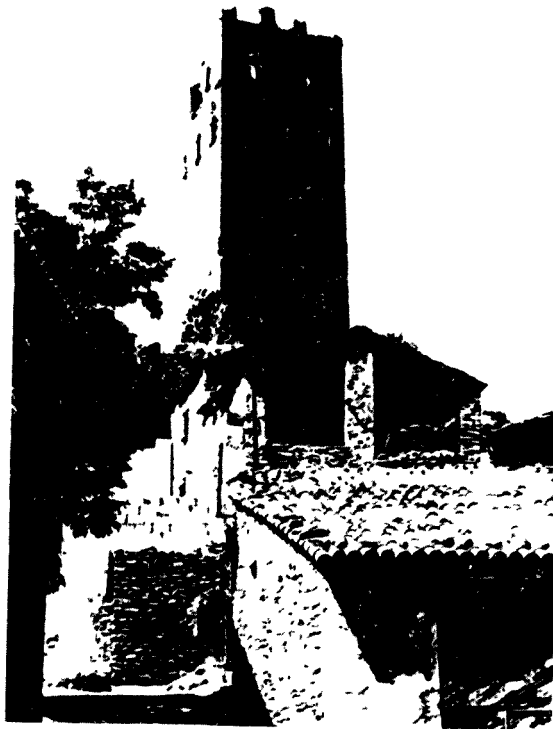
Poc resta dels castells esmentats. D'ells en dona notícia en Jordi Boix a la Gran Geografia de Catalunya, en el volum dedicat al Pallars i la Ribagorça.

L'església de Mare de Déu del Pla és un edifici romànic de planta rectangular, amb una sola nau i un absis semicircular a l'extrem de llevant. El temple està construït amb carreus de pedra calcària i té un fris amb decoració geomètrica. La porta d'entrada és d'arc de mig punt i té un frontó triangular. El campanar és de planta quadrada i té dues campanes.

D. Sant Martí i Guàrdia, El Pallars Jussà, 1907, p. 14.

(1907, p. 14)

Nota: No ens podem detenir per veure amb detall les restes d'aquests llocs, sobretot de Llaguarres, que mereixerien un detallat estudi arqueològic. Pel que fa a Calasanz, la relació amb el nostre treball són les deixes que hi rebé el monestir en béns arrel. Resten també vestigis del seu castell sobre del poble i l'església, com hom pot veure per la portada, és talment romànica.

16.1209

EL Poble (XII - XIII s.)

Poble típicament art i d'edificis de vell
estil, que domina la zona i terra, la majoria el
indret d'aquest antigues entre les edificacions,
l'art i l'alt d'edificis en xiv i l' t del qual cen-
tral de la població, que encara el qual per què,
on antigament existí el fossar i actualment s'otica,
indret l'edifici, l'plaja.

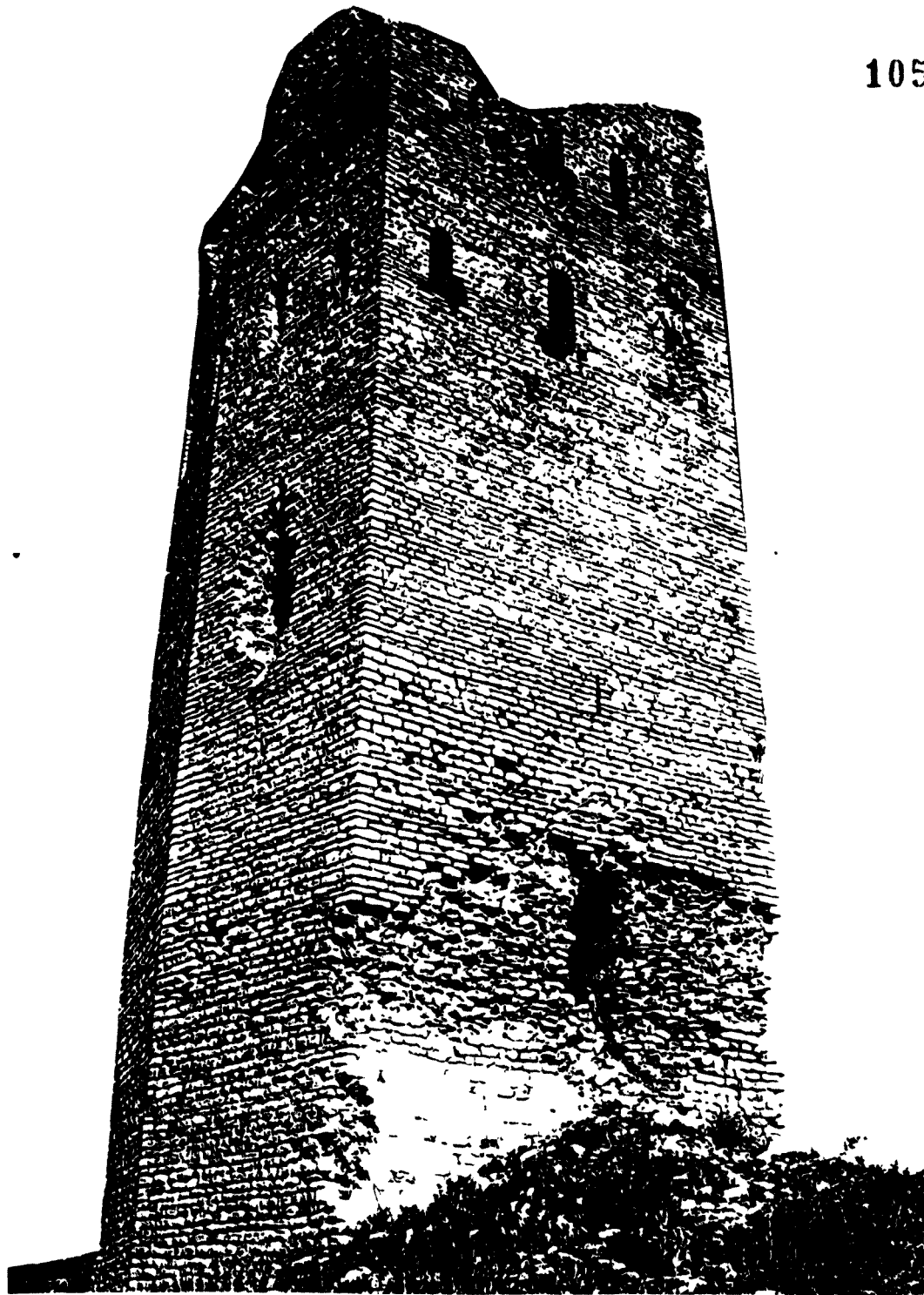

Fig. 1210

La torre mestra del castell de Lluçars, testimoni de les fortaleses aixecades a la comarca a l'època de la conquesta cristiana

Torre de Lluçars, a més de la torre
 el línia de murament, està gu
 en part menyt, i a la part su
 cl's mur t, del que no resten gairebé stigms.
 La escala d'entrada per la part occidental té un llargor
 de 14 ms., mentre la de l'entrada a la torre arriba als 23 ms. És edifi
 cació de terra i treua, en tot, a la forma d'un arc al riu
 Lluçars i l'entrada d'aquí, amb el perfil de la muralla, que
 seria segurament es formaria al s. XII, quan es feu l'esglé

- 1. El

La planta de la torre, conformada

per un quadril·later
i un cos triangular
sortint vers Ponent,
l'indret més vulnera-
ble, es disposa airós,
car amedeix la torre
d'alçada 25 ms. .

En alçada la torre
estava distribuïda en
6 pisos segurament
amb trespols de fusta.

L'inferior cec i el se-

gon amb tres finestres d'espitllera, al S. E. i W., en arc
capçalçat en la seva meitat interior i dintells esgraonats

la resta. Pisos de fusta que s'apoiaven en traus de bastida
i en quatre tosques mènsules que sostenien la viga adossa-

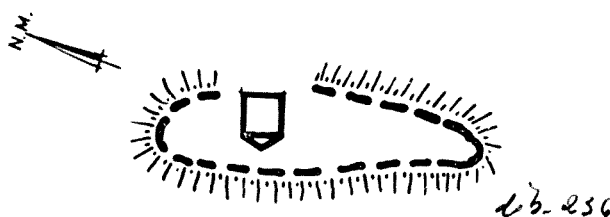
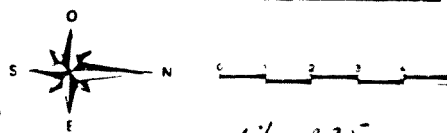
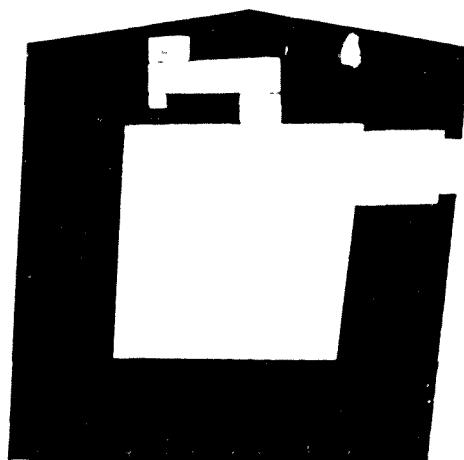
da al mur. La porta elevada era situada al tercer pis, al
mur Nord, mentre al ponent s'hi trobaven els sanitaris, en

l'angle de proa. Porta de 1,60 ms. d'amplada, que conserva
els muntants i un galfó de pedra; externament tingué arc de

mig punt dovellat. El pis superior presenta buits abovedats
en totes les bandes, de forma semblant al cinquè pis, amb

distinta distribució i en relació a les finestres que apa-
reixen amb arcs dovellats, com succeeix en el darrer pis.

Els pisos superiors eren els propiament de defensa -verti-
cal- i es possibilita un cubriment o taulada de doble vessant

La sensibilitat prou el r la funció de la torre, per l matei-
x disposició de les fin tres d a l, de internament a bo-
vedades, com es mostra en les il·lustracions, dirigit el seu
esguard en totes direccions; una funció altament de vigilàn-
cia ensem altra defensiva menys remarcable. És l'únic cas
de torre amb dos pisos de finestres amb funció defensiva. I

FIG. 1211

11, 2. Terr

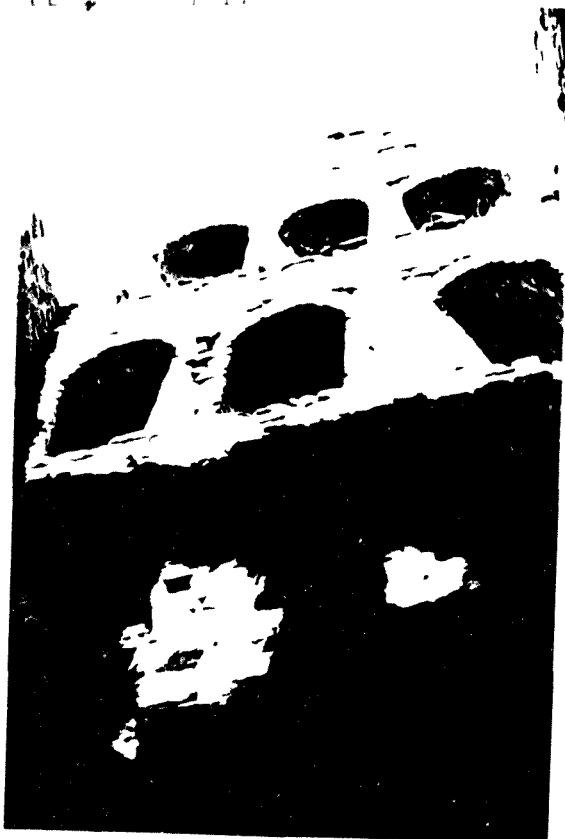

FIG. 1212

seu obra imponent la rel en ara-
quis amb l'arquitectar, romegad, l
ra i ra onó.

l'objecte d'el primer
pla ni existeix a tra
de les finestres on
forro d'el d'el amb pe-
tat finestres d'el tr
que d'el d'el d'el d'el
d'el d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el

l'objecte d'el primer
pla ni existeix a tra
de les finestres on
forro d'el d'el amb pe-
tat finestres d'el tr
que d'el d'el d'el d'el
d'el d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el

l'objecte d'el primer
pla ni existeix a tra
de les finestres on
forro d'el d'el amb pe-
tat finestres d'el tr
que d'el d'el d'el d'el
d'el d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el

l'objecte d'el primer
pla ni existeix a tra
de les finestres on
forro d'el d'el amb pe-
tat finestres d'el tr
que d'el d'el d'el d'el
d'el d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el
de d'el d'el d'el d'el

La presència d'una església de les característiques d'aquesta, amb planta de tres naus i un programa escultòric d'una certa importància, ens havia fet sospitar ja, que hagués estat seu d'una comunitat monacal. La confirmació ens ha vingut dels propis propietaris actuals de la que fou casal del monestir, situat enfront mateix de l'església -antigament zona claustral verssemblantment- Ens informa el cap de casa que conservaren fins la guerra del 1936 una calaixera amb la documentació vella que es conservava del Monestir, la qual fou cremada pels soldats que hi sorjonaren. La família ha mantingut la tradició d'aquesta institució extingida, sense que coneguim més detalls.

Nem de creure que el Monestir restava fora de l'àmbit castral i àdhuc de la població primitiva, que hauria estat situada en la zona ja deshabitada dels peus de la torre, on segurament hi hauria existit una primera capella. El nou nucli de població entorn al monestir, es deuria anar constituint al s. XII, quan el monestir era erigit.

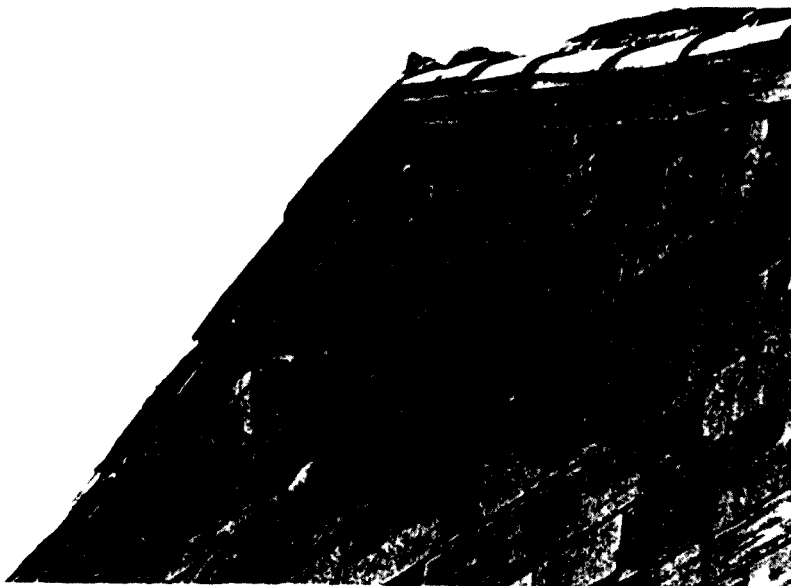

FIG 1215

NT P 35 25 L , 3 ... del ... omb-
... m ... tege, ... r ... ramat l ...

FIG. 1216

tract ... u ... f ... r ... u, t ... e ... r ... to,
d ... t ... e ... n ... r ... f ... i ... n ... t ... r ... m ... r ... f ... e
de ... t ... u ... r ... m ... l ... e ... s ... a ... n ... e ... f ... e ... d ... ' ... u ... e ... g ... t ... t ... a ... t ... f ... e ...
d' ... u ... e ... s ... t ... o ... n ... i ... d ... e ... l ... f ... o ... l ... l ... r ... s ... o ... u ... r ... '.

FIG. 1217

T. 17 L. 95

FIG. 1218

Murrieri and, ... VII, ...
ment il t ...
d ...
tr fort ...
rument.

FIG. 1219

Fig. 1219. Interior; es poden veure les pil·lars i columnes de

1220

de ferro tot i l'andes, coronada per capitell esculpit amb relleus altament interessants que aquí no podem estudiar, car el monument no forma part del patrimoni del Monestir d'Àger. Pel tema estilístic, en molts aspectes es relaciona amb l'escultura del claustre de Roda d'Isàbela. Els temes són típicament romànics, alguns de tradició molt antiga; tradició, arcaisme i localisme que es veuen en tot el conjunt.

FIG. 1221

SANT PERE D'ILLU, (R). Forted meridional. Detall del
timó.

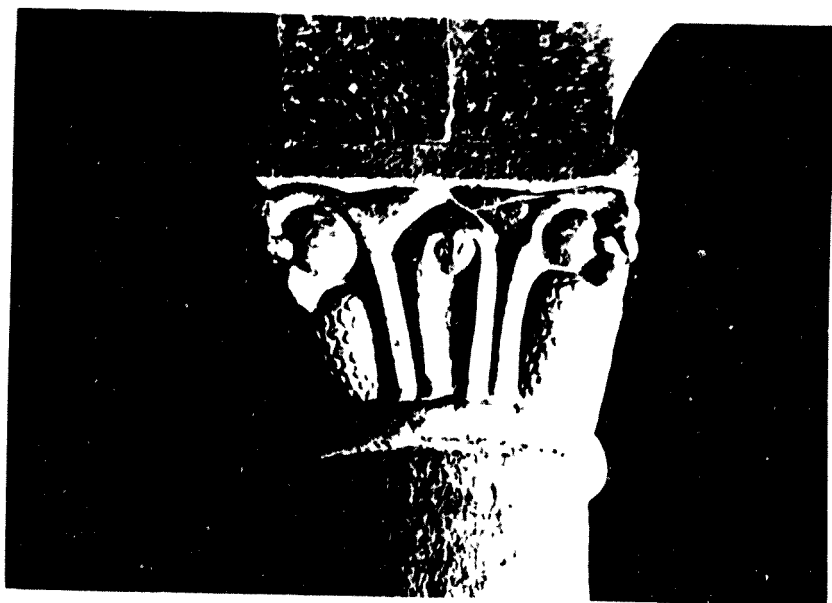

FIG. 1222

Detall de l'interior de la muralla decorat amb
pinyes dels angles, a Roda d'Isàben, com en
la següent il·lustració.

FIG. 1823

FIG. 1824

JANT PERIT O LIUDARIS. Capitells

aspectes històrics: S'inclou dins dels castells conquerits entre 1040 i 1059 per Arnau Mir de Tost, en una línia estable que se situà entre les serres de Llaguarres i Montsec de l'Estall (o Montgai), segurament donant suport a l'expansió promoguda pel rei d'Aragó vers aquesta zona.

La torre de Lluçars formava part d'un conjunt de torres de Marca que es perllongaven fins les ribes del riu Noguera Ribagorçana, que eren Falç, Viacamp i Girbeta.

Pel costat aragonés formava part de l'extrem del comtat ribagorçà reforçat per Ramir I; d'altra banda defenia la vall del riu Guart.

C. Guitart ens adelanta la notícia d'ésser entre 1045-1062 tinença d'un Fortuño de nom Ximenes i també feu d'Arnau Mir de Pallars, sense concreta que es tractés d'Arnau Mir de Tost (1). Nosaltres no hem trobat cap referència anterior al 1072, quan el dit cavaller llegà Lluçars en el seu testament a la seva filla Letgardis i al seu net Guerau Ponç de Cabrera, amb pacte de posseir-lo en feu del rei d'Aragó, juntament amb els de Falç i Viacamp (2).

En el testament del vescomte Guerau Ponç surt igualment ressenyat; el testament data del 1131 i llegà dit castell al seu fill i successor Ponç Guerau, tot determinant que per ell el posseís en feu el seu germà Ferrer.

El 1180 seguia essent encara possessió de la corona catalano-aragonesa fins el s. XIII, quan es formà el renovat comtat de la Ribagorça i la baronia de Castro, a la qual quedà inclòs.

1) C. Guitart Castillos de Aragón, 1 p.100-101

2) Tch.doc. 97; 3) Tch.doc. 250.

partides de terme: La Serra, Barranc del Pou, la Serreta, la Teulera (font...), Garriga (font dels Picals; hi ha un jaciment arqueològic, prehistòric), Aubagues, Tatell, Riuet de Lavança, Garriga de Boda, Cap les Costes, Comes, Plans, Rams, La Coveta (llegenda d'una bruixa), la Colònia (masia), Cantarrés, Costa Gran, Sant Pere

Fig. 1225

Restes del castell de Miravet.
Sota la capella de St. Jaume.

Fig. 1226

MIRAVET, municipi d'Estopanyà. En la il.lustració superior hom pot veure un aspecte de les restes del seu castell, gairebé desaparegut, assentat directament sobre les roques. L'aparell molt irregular mostra una rusticitat que l'ablunya de les tipologies pròpies del s. XI, canòniques. En la part inferior veiem l'església castellera i parroquial del despoblat de Miravet, pel cantó de migdia, dedicada a St. Jaume. Hom pot veure l'aparell típic de la segona meitat del s. XI i la porta dovellada romànica de mig punt; també a manera de transepte, una capella afegida del s. XIII gairebé desapareguda.

Fig. 1227

1067

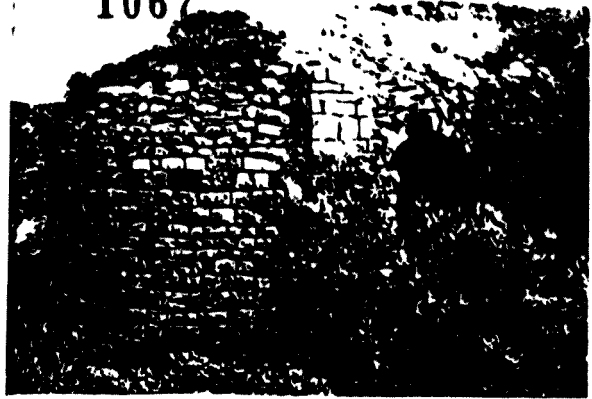

Fig. 1228

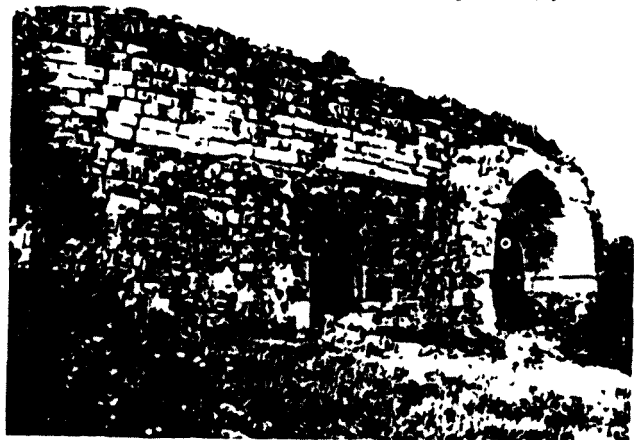

Fig. 1229

Fig. 1230

(fots. Arxiu
Gavin)

Sant Jaume
Miravet in Camporrells
A l'P. ruines
construcció romànica
(327, 4°14'00"
41°58'00")
fotos (a dalt i a ma
esquerra) Detall de
l'exterior de l'església
a l'indret de l'absis
(juliol 1976) (a dalt i a
ma dreta) L'interior de
l'absis de l'església
(juliol 1976) (al mig)
Un dels murs exteriors
de l'església (juliol 1976)
(a baix i a ma dreta)
Vista de l'interior de
l'església (juliol 1976)

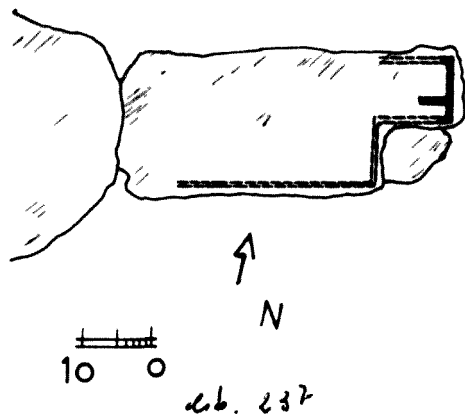
Fig. 1231

Fig. 1232

Miravet, església de St. Jaume. Detalls de la fàbrica de l'edifici. En la vista superior una finestra d'espitllera del mur de ponent, sobre la qual resten encara els arrancaments de l'espadaña del campanar. Amb major detall hom pot veure l'aparell alternant filades més minces a altres de major tamany.

La fotografia inferior mostra, en canvi, un detall de l'arcada gòtica de la capella afegida al mur de migjorn. L'aparell de majors mesures presenta un millor escairat dels carreus.

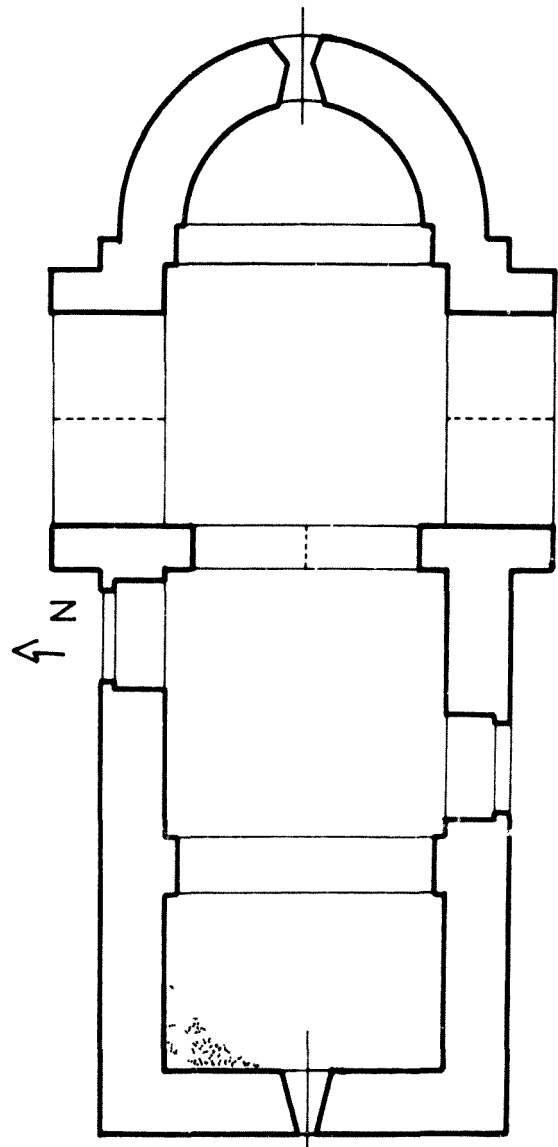
MIRAVET, municipi d'Estopanyà

Conjunt del castell i l'església
de St. Jaume.

Davant la impossibilitat d'oferir
un plànol precís del castell,
oferim la disposició de murs enca-
ra visibles en un croquis a esca-
la que inclou també la situació i
disposició de l'església.

En la part inferior tenim el plà-
nol a escala 1/100 de l'església
esmentada, la qual malgrat l'aban-
dó, és manté en peu. La planta
d'una nau típicament romànica, cu-
berta amb volta de canó seguit,
reforçada amb arcs torals, apareix
dividida en dos trams, habent-se
transformat l'anhexe a l'absis en
una mena de transepte. La portada
original era a migdia, obrint-se
posteriorment la de la cara nord.
La il.luminació escassa penetra per
les dues úniques finestres que hom
pot veure al plànol.

Els arcs torals, com era ja usual en el romànic lombard, s'asseuen
en la línia d'impostes sobre pilars adossats.

cb 238

aspectes històrics: Fou aquesta zona compresa dins les conquestes dels comtes de Barcelona a la Ribagorça, segurament quan es conquerí també Estopanyà (1) i s'hi establí una "Lugduna" entorn al 1067. C. Guitart proposa l'autoria de l'obra en la figura de Ramon Berenguer I de Barcelona, al qual afirma que se li atribueix la frase "cal aixecar castells", per argumentar la seva gran acció promotora castellera (?). Del 5 d'abril de l'any esmentat, més amunt tenim la donació de la roca de Miravet pel comte esmentat a favor de l'iró Isarn, en la qual es fa constar que es troba la roca en els límits de la frontera cristiana amb el món sarràf.

Donem com hipòtesi, el parentiu d'aquest Isarn amb el Berenguer Isarn que esmentàvem en parlar d'Estopanyà. El castell quedà inclòs dins el terme d'Estopanyà i fins l'expressat comte donà els drets de pastura i llenya de dit indret als habitants propis d'Estopanyà.

El 1117 aquest lloc encara s'esmenta en les afrontacions del castell d'Estopanyà (3)

1) Gr. Geografia de Catalunya, 1 p. 337; F. Fitó Reculls....

2) 170 doc. CVIII

3) C. Guitart Castells d'arjón, I p. 63

3) Tch.doc. ...